

Установа адукацыі
“Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў”
Факультэт інфармацыйна-дакументных камунікацый
Кафедра гісторыка-культурнай спадчыны

УЗГОДНЕНА

Загадчык кафедры

_____ Д.В.Герасіме́нак

___”_____ 2022 г.

УЗГОДНЕНА

Дэкан факультэта

_____ Ю.М.Галкоўская

___”_____ 2022 г.

**ЭЛЕКТРОННЫ ВУЧЭБНА – МЕТАДЫЧНЫ КОМПЛЕКС
ПА ВУЧЭБНАЙ ДЫСЦЫПЛІНЕ
“КРЫНІЦАЗНАЎСТВА”
для спецыяльнасці 1-23 01 12 “Музейная справа і ахова гісторыка-
культурнай спадчыны” (па напрамках)**

Складальнік:

дацэнт кафедры гісторыі Беларусі і музейзнаўства,
кандыдат гістарычных навук, дацэнт А.Я. Паўлава

Разгледжана і зацверджана

на пасяджэнні Савета ўніверсітэта “21” чэрвеня 2022 г.

пратакол № 12

Складальнік:

Паўлава А.Я., дацэнт кафедры гісторыка-культурнай спадчыны Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў”, кандыдат гістарычных навук, дацэнт

Рэцэнзенты:

Кафедра гісторыка-культурнай спадчыны ўстанова адукацыі “Рэспубліканскі інстытут вышэйшай школы”

Бяляўскі А.М., дацэнт кафедры крыніцазнаўства Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, кандыдат гістарычных навук, дацэнт

Разгледжаны і рэкамендаваны да зацвярджэння:

кафедрай гісторыка-культурнай спадчыны (*пратакол ад 19 мая 2022 г. №10*);

Саветам факультэта інфармацыйна-дакументных камунікацый
(*пратакол ад 31 мая 2022 г. № 9*)

ЗМЕСТ

1 ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА	4
2 ТЭАРЭТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ	9
2.1 План-конспект лекцый	9
2.2. Лекцыя “Адкрытыя лісты як комплексныя крыніцы”	22
3 ПРАКТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ	39
3.1 Тэматыка семінарскіх заняткаў	39
4 РАЗДЗЕЛ КАНТРОЛЯ ВЕДАЎ	57
4.1 Заданні для самастойнай работы студэнтаў	63
4.2 Тэставыя пытанні	76
4.3.Пытанні да заліка	74
4.4. Пытанні да экзамена	76
5 ДАПАМОЖНЫ РАЗДЗЕЛ	80
5.1 Тэматычны план (дзённае навучанне)	80
5.2 Асноўная літаратура	83
5.3 Дадатковая літаратура	83
5.4. Публікацыі крыніц	89
5.5. Дадатак	
Дакументы фонда Рэспубліканскай рады грамадскага аб'яднання "Беларускае добраахвотнае таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры" як крыніца па вывучэнню дзейнасці па захаванню і актуалізацыі гісторыка-культурнай спадчыны Беларусі ў 1960- 1990-я гады	93

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Значная колькасць экспанатаў сучасных музеяў адначасова з'яўляюцца гістарычнымі крыніцамі. Аснову навукова-фондавай работы і краязнаўчых даследаванняў складае вывучэнне гістарычных крыніц, якія утрымліваюць інфармацыю аб падзеях, з'явах і асобах мінулага чалавечага грамадства. Тэарэтычнае крыніцазнаўства з'яўляецца фундаментам для асноўных і спецыяльных музейнаўчых вучэбных дысцыплін і абавязковым элементам базавага блока музейнаўчай адукацыі.

Прадметам вучэбнай дысцыпліны «Крыніцазнаўства» з'яўляюцца асноўныя тыпы і віды гістарычных крыніц па гісторыі Беларусі, гісторыя іх вывучэння, метады крыніцазнаўства ў кантэксце музейнай і краязнаўчай дзейнасці.

Праграма вучэбнай дысцыпліны «Крыніцазнаўства» распрацавана з улікам пастаўленых задач, узгоднена з праграмамі вучэбных дысцыплін «Гісторыя Беларусі», «Гісторыя матэрыяльнай культуры», «Археалогія», «Геральдыка», «Сфрагістыка», «Храналогія» і інш.

Мэта вучэбнай дысцыпліны — засваенне студэнтамі ведаў аб крыніцах і метадах іх вывучэння, фарміраванне навыкаў, неабходных спецыялісту для работы ва ўмовах музея.

Задачы вучэбнай дысцыпліны:

- сфарміраваць уяўленне аб крыніцы як феномене культуры і крыніцазнаўстве як асобым метадам засваення рэальнага свету;
- сфарміраваць уяўленне аб гісторыі развіцця корпусу гістарычных крыніц;
- сфарміраваць прафесійныя навыкі і ўменні даследавання розных відаў і тыпаў крыніц.

У адпаведнасці з адукацыйным стандартам вышэйшай адукацыі I ступені па спецыяльнасці 1-23 01 12 Музейная справа і ахова гісторыка-культурнай спадчыны (па напрамках) асноўнымі мэтамі прафесійнай падрыхтоўкі студэнтаў выступаюць фарміраванне і развіццё сацыяльна-

асобасных кампетэнцый, заснаваных на гуманітарных ведах, эмацыянальна-каштоўнасным і сацыяльна-творчым вопыце, якія забяспечваюць рашэнне і выкананне грамадзянскіх, сацыяльна-прафесійных, асобасных задач і функцый.

Зместам вучэбнай дысцыпліны “Крыніцазнаўства” прадугледжана фарміраванне наступных спецыяльных кампетэнцый у адпаведнасці з адукацыйным стандартам вышэйшай адукацыі I ступені па спецыяльнасці 1-23 01 12 Музейная справа і ахова гісторыка-культурнай спадчыны (па напрамках):

СК-4 Выкарыстоўваць метады і дасягненні археалогіі, рэлігійных і спецыяльных гістарычных дысцыплін для выяўлення, крытычнага аналізу і інтэрпрэтацыі музейных крыніц, вызначэння агульнага і асаблівага ў развіцці сусветных рэлігій.

СК-5 Характарызаваць матэрыяльную культуру і мастацтва Беларусі, этапы і заканамернасці іх развіцця, уяўляць і характарызаваць нацыянальную своеасаблівасць беларускай культуры ў кантэксце агульнасусветных мастацкіх працэсаў.

У выніку вывучэння вучэбнай дысцыпліны “Крыніцазнаўства” студэнты павінны *ведаць*:

- сучасную сацыякультурную канцэпцыю гістарычнай крыніцы, яе сацыякультурнае і інфармацыйнае вызначэнне; прадмет і задачы крыніцазнаўства, тыповыя і відавыя класіфікацыі крыніц;

- працэс фарміравання і развіцця корпуса крыніц па гісторыі Беларусі ;

- агульную методыку даследчай працы з крыніцамі: пошук і высвятленне крыніц, задачы крыніцазнаўчага аналізу, устанаўленне асаблівасцей крыніц, высвятленне знешніх адметнасцей, вызначэнне паходжання, тлумачэнне тэксту, высвятленне яго верагоднасці, рэпрэзентатыўнасці інфармацыі крыніц, навуковай значнасці і прыемаў апрацоўкі даных;

- азначэнне і агульную характарыстыку гістарычных крыніц, разнавіднасці, галоўныя помнікі, іх публікацыі, гісторыка-фактычны змест, верагоднасць інфармацыі, навуковую каштоўнасць і методыкі аналізу і апрацоўкі даных асноўных відаў пісьмовых крыніц: летапісаў, дакументаў заканадаўства, актаў, справаводчай дакументацыі, статыстыкі, літаратурных помнікаў, публіцыстыкі і крыніц асабістага паходжання;

- асабліва сці даследавання гістарычных крыніц у навукова-фондавай рабоце музея.

Студэнты павінны *ўмець*:

- адшукваць апублікаваныя і неапублікаваныя пісьмовыя крыніцы і фарміраваць прадстаўнічую базу крыніц, неабходную для вывучэння выбранай навукова-даследчай тэмы і вырашэння яе праблем;

- правільна класіфікаваць знойдзеныя і адабраныя для крыніцазнаўчых даследаванняў крыніцы;

- праводзіць метадычна граматычны крыніцазнаўчы аналіз дадзеных крыніц наконт іх верагоднасці, паўнаты, прадстаўнічасці, навуковай каштоўнасці і правільную апрацоўку крыніц карэктнымі метадамі, якія адпавядаюць сутнасці даследуемай праблемы, зместу і форме інфармацыі.

- выкарыстоўваць атрыманыя з розных крыніц данныя і комплексна і крытычна іх аналізаваць – у взаемнай праверцы і дапаўненні;

- стылістычна правільна, лагічна і абгрунтавана аналізаваць атрыманыя вынікі крыніцазнаўчай працы;

- правільна афармляць бібліяграфічнае апісанне крыніц .

Для кіравання адукацыйным працэсам і арганізацыі кантрольна-ацэначнай дзейнасці выкладчыкам рэкамендуецца выкарыстоўваць рэйтынгавыя, крэдытна-модульныя сістэмы ацэнкі вучэбнай дзейнасці студэнтаў, варыятыўныя мадэлі кіруемай самастойнай работы, вучэбна-метадычныя комплексы. У практыку семінарскіх заняткаў мэтазгодна ўкараняць методыку актыўнага навучання, дыскусійныя формы.

Структураванне зместу вучэбнай дысцыпліны “Крыніцазнаўства” ажыццяўляецца пры дапамозе вылучэння ў ім узбуджальных дыдактычных адзінак (раздзелаў, тэм). У межах вывучэння дысцыпліны прадугледжаны наступныя віды заняткаў: лекцыі, семінарскія заняткі, самастойная работа студэнтаў. Вучэбнай дысцыплінай прадугледжана наведванне Музея кнігі, практычныя заняткі ў Нацыянальнай бібліятэцы і архіўных установах Рэспублікі Беларусь (БДАМЛМ, БДАНТД, БДАКФФД).

Дысцыпліна “Крыніцазнаўства” вывучаецца студэнтамі ў 3-4 семестрах. У адпаведнасці з вучэбным планам на вывучэнне вучэбнай дысцыпліны “Крыніцазнаўства” усяго прадугледжана 190 гадзін, з іх 94 – аўдыторныя заняткі. Прыкладнае размеркаванне аўдыторных гадзін па відах заняткаў: лекцыі - 58, семінарскія заняткі - 36. Рэкамендаваная форма кантролю ведаў студэнтаў – экзамен.

Рэкамендуемыя метады (тэхналогіі) навучання

Да эфектыўных педагагічных тэхналогій і метадык, якія садзейнічаюць далучэнню студэнтаў да пошуку і выкарыстання ведаў, набыццю вопыту самастойнага вырашэння задач адносяцца:

- гісторыка-тэматычны падыход;
- тэхналогіі праблемна-модульнага навучання;
- тэхналогіі вучэбна-даследчай дзейнасці;
- камунікатыўныя тэхналогіі;
- метады аналізу канкрэтных сітуацый.

Для кіравання адукацыйным працэсам і арганізацыі кантрольна-ацэначнай дзейнасці выкладчыкам рэкамендуецца выкарыстоўваць рэйтынгавыя, крэдытна-модульныя сістэмы ацэнкі вучэбнай дзейнасці студэнтаў, варыятыўныя мадэлі кіруемай самастойнай работы, вучэбна-метадычныя комплексы. У практыку семінарскіх заняткаў мэтазгодна ўкараняць метадыку актыўнага навучання, дыскусійныя формы.

Па кожным раздзеле і тэме дысцыпліны ў адпаведнасці з іх мэтамі і задачамі выкладчыкам (кафедрай) праектуюцца і рэалізуюцца пэўныя

педагогічныя тэхналогіі. У ліку найбольш перспектыўных і эфектыўных сучасных інавацыйных адукацыйных сродкаў і тэхналогій, якія дазваляюць рэалізаваць сістэмна-дзеясны кампетэнтны падыход у вучэбна-выхаваўчым працэсе, варта вылучыць: вучэбна-метадычныя комплексы (у тым ліку электронныя), варыятыўныя мадэлі самастойнай працы студэнтаў, блочна-модульныя, модульна-рэйтывавыя і крэдытныя сістэмы, інфармацыйныя тэхналогіі, метады кейсаў, метадыкі актыўнага навучання.

Метадычныя рэкамендацыі па арганізацыі і выкананні самастойнай работы студэнтаў

Самастойная работа студэнтаў накіравана на:

- фарміраванне ўменняў па з'яўштыцы розных відаў інфармацыі аб гістарычных крыніцах;
- якаснае засваенне і сістэматызацыю атрыманых тэарэтычных ведаў;
- фарміраванне ўмення выкарыстоўваць атрыманыя веды ў навукова-фондавай дзейнасці музейных устаноў і ў рабоце устаноў краязнаўча-турыстычнай сферы;
- замацаванне практычных уменняў студэнтаў;
- фарміраванне самастойнай думкі;
- развіццё навукова-даследчых навыкаў.

ТЭАРЭТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ

2.1 План-конспект лекцый

РАЗДЗЕЛ I ТЭОРЫЯ I МЕТОДЫКА КРЫНІЦАЗНАЎСТВА

Тэма 1. УВОДЗІНЫ, ПРАДМЕТ I ЗМЕСТ КРЫНІЦАЗНАЎСТВА

Гістарычная навука і крыніцазнаўства. Аб'ект, прадмет і змест крыніцазнаўства. Азначэнне гістарычнай крыніцы. Сучасныя падыходы да вызначэння гістарычнай крыніцы. Культуралагічная канцэпцыя РГГУ. Прырода гістарычнай крыніцы. Крыніца – адзінства аб'ектыўнага і суб'ектыўнага. Поліфункцыянальнасць гістарычных крыніц, поліструктура і невычэрпнасць іх інфармацыі. Сацыяльныя і гнасеялагічныя функцыі гістарычных крыніц. Пазнавальныя функцыі гістарычнай крыніцы. Крыніца і гістарычная свядомасць грамадства. Гістарычная крыніца і гістарычны дапаможнік. Гістарычны факт і крыніца. Крыніцазнаўства як метады гуманітарнага пазнання і як праблема нацыянальнай гісторыі. Месца крыніцазнаўства ў сістэме гістарычных навук. Крыніцазнаўства і музейназнаўства. Гістарычная крыніца і музейны прадмет. Крыніцазнаўства і архівазнаўства, крыніцазнаўства і археаграфія, крыніцазнаўства і краязнаўства. Крыніцазнаўства і ахова гісторыка-культурнай спадчыны.

Тэма 2. ГІСТОРЫЯ КРЫНІЦАЗНАЎСТВА. ТЭНДЭНЦЫІ СУЧАСНАГА КРЫНІЦАЗНАЎСТВА

Умовы ўзнікнення крыніцазнаўства як навукі. Асноўныя этапы развіцця крыніцазнаўства. Назапашванне вопыту па апрацоўцы крыніц эпохі феадалізму. Гістарычныя крыніцы канца XIX – пачатку XX стагоддзя. Распрацоўка тэорыі і метадыкі гістарычнага крыніцазнаўства. Стварэнне першых вучэбных

дапаможнікаў і даследванняў па пытаннях крыніцазнаўства. Уклад І.Лявелея, В.В.Ключэўскага, А.С. Лаппа-Данілеўскага, Ш.-В. Ланглуа. Ш.Сеньабоса.

Станаўленне і развіццё крыніцазнаўства як навукі. Уклад даследчыкаў XVIII-XIX стст. у развіццё крыніцазнаўства. Распрацоўка гістарычных крыніц і метадаў іх вывучэння ў працах В. О. Ключэўскага, К. Н. Бястужава-Руміна, С. М. Салаўёва. Тэарэтыка-метадалагічныя погляды А. С. Лапо-Данілеўскага, А. А. Шахматава, Н. С. Валка па праблемах тэорыі і метадалогіі крыніцазнаўства.

Значэнне Парыжскай школы хартый для развіцця крыніцазнаўства. Развіцце крыніцазнаўства ў найноўшы час. Дзейнасць прадстаўнікоў школы “Аналаў” і яе паслядоўнікаў у развіццё крыніцазнаўства: М.Блок, Л.Феўр. Напрацоўкі Р. Дж. Колінгвуда.

Савецкае крыніцазнаўства і яго спецыфіка як навукі. Тэарэтычныя распрацоўкі савецкіх гісторыкаў: М.М.Ціхамірава, С.А.Нікіціна, А.П.Пранштэйна, Л.М.Пушкарова, І.Д.Кавальчанкі, С.О.Шмідта. В.М.Медушэўскай.

Распрацоўка крыніцазнаўства гісторыі Беларусі. Уклад У.І.Пічэты, Д.І.Даўгяллы. М.М.Улашчыка, З.Ю.Капыскага. Распрацоўкі сучасных беларускіх гісторыкаў: Г.Я.Галенчанкі, С.У.Марозавай, С.М.Ходзіна, А.А.Семянчук, І.Л.Калечыц.

Музейнае крыніцазнаўства. Выкарыстанне метадаў крыніцазнаўства ў музеалогіі. Музейны прадмет і гістарычная крыніца. Музейныя якасці гістарычных крыніц. Музейныя калекцыі як гістарычныя крыніцы. Навукова-дапаможны матэрыял як гістарычная крыніца. Уклад Н.Г.Самарынай, А.М.Разгона. Распрацоўкі В.Н.Цуканавай, Н.П.Фінягіна.

Тэма 3. МЕТАДАЛОГІЯ І МЕТАДЫ КРЫНІЦАЗНАЎСТВА. ВЫКАРЫСТАННЕ КОЛЬКАСНЫХ МЕТАДАЎ І ІНФАРМАЦЫЙНЫХ ТЭХНАЛОГІЙ АПРАЦОЎКІ КРЫНІЦ

Метадалогія і методыка крыніцазнаўства. Тэарэтычнае і прыкладное крыніцазнаўства. Крыніцазнаўства гісторыі і іншых гуманітарных навук. Структура крыніцазнаўчага даследавання. Асноўныя прыёмы вывучэння крыніц.

Комплексны падыход пры крыніцазнаўчым аналізе. Метадалагічныя падыходы да вырашэння найбольш значных праблем крыніцазнаўства. Гістарычная крыніца як аснова міждысцыплінарнага сінтэзу. Метад крыніцазнаўчага даследавання як сістэма даследчых працэдур. Параўнальна-гістарычны і параўнальна-тыпалагічны падыходы да аналізу крыніц. Абмежаваныя магчымасці традыцыйных метадаў вывучэння крыніц.

Крыніца ў свеце тэорыі інфармацыі. Колькасныя метады вывучэння крыніц. Распрацоўкі І.Д.Кавальчанка. Выкарыстанне колькасных метадаў і інфармацыйных тэхналогій. Масавыя крыніцы: падыходы І.Д.Кавальчанкі і Б.Р.Літвака. Спосабы апрацоўкі масавых крыніц. Падрыхтоўка тэксту крыніцы да колькаснага аналізу. Структураванне, фармалізацыя і кадзіраванне інфармацыі. Асаблівае і падобнае ў гістарычных крыніцах. Магчымасці інфармацыйных тэхналогій і колькасных метадаў пры вывучэнні апавядальных крыніц.

Метады лінгвістыкі ў даследаванні пісьмовых крыніц. Метады семіетыкі пры вывучэнні гістарычных крыніц. Вызначэнне дыскурса ў тэкстах. Выкарыстанне метаду дэканструкцыі.

Выкарыстанне дасягненняў гістарычнай псіхалогіі і псіхагісторыі ў даследаванні крыніц.

Тэма 4. КЛАСІФІКАЦЫЯ І СІСТЭМАТЫЗАЦЫЯ ГІСТАРЫЧНЫХ КРЫНІЦ

Сутнасць, мэты і крытэрыі класіфікацыі. Паняцці «тып» і «від», іх суадносіны. Класіфікацыя і сістэматызацыя. Віды сістэматызацый. Класіфікацыя крыніц на «рэшткі» і «паданні» Э.Бернгейма. Фіксаваная і нефіксаваная гістарычная інфармацыя. Адлюстраванне ў крыніцы фіксаванай інфармацыі. Падзяленне крыніц па спосабе фіксавання інфармацыі: рэчавыя, пісьмовыя, вусныя, этнаграфічныя, лінгвістычныя, фотакінадакументы, аўдыядакументы. Класіфікацыя крыніц па паходжанню і відах Тыпалагічныя класіфікацыі крыніц па знешніх прыкметах. Класіфікацыя Л.М.Пушкарова. Класіфікацыя С.О.Шмідта.

«Вусная гісторыя» і яе крыніцы. Пісьмовыя крыніцы і іх роля ў вывучэнні гісторыі. Класіфікацыя пісьмовых крыніц. Дакументальныя і апаведальныя крыніцы, іх віды і асаблівасці вывучэння.

Тэма 5. КРЫНІЦАЗНАЎЧАЯ ЭЎРЫСТЫКА

Пошук крыніц і яго мэты. Задачы эўрыстыкі. Заканамернасці выяўлення гістарычных крыніц. Сістэмны падыход да фарміравання крыніцазнаўчай базы даследавання. Методыка пошуку крыніц у архівах. Выкарыстанне аўтаматызаваных інфармацыйна-даведачных сістэм для пошуку гістарычных крыніц. Вывучэнне архіўных спраў, выяўленне і адбор дакументаў

Пошук апублікаваных крыніц. Метады бібліяграфічнага пошуку. Першасныя і другасныя выданні. Даведачныя выданні. Перавагі і недахопы выданняў. Гістарычная бібліяграфія. Бібліграфічныя паказальнікі. Кніжная і прыартыкулярная бібліяграфія.

Пошук крыніц у Інтернеце. Крыніцазнаўчыя аспекты сецявых дакументаў.

Тэма 6. КРЫНІЦАЗНАЎЧАЯ КРЫТЫКА

Прырода гістарычнай крыніцы. Этапы крыніцазнаўчага даследавання. Агульная характарыстыка мэтаў і задач асноўных этапаў крыніцазнаўчай крытыкі.

Знешняя крытыка. Крыніцазнаўчыя даследаванні ў навукова-фондавай рабоце музейных устаноў. Крытыка пісьмовых крыніц. Гісторыя тэксту. Вывучэнне паходжання тэксту. Паняцці спісаў, рэдакцый, ізводаў. Этапы стварэння дакументаў, чарнавікі, белавікі, копіі. Інтэрпаляцыі і глоссы. Аздаўленне арыгіналу па тэксту з некалькіх спісаў, ізводаў, рэдакцый. Выкарыстанне дадзеных палеаграфіі. Рэканструкцыя тэксту.

Інтэрпретацыя гістарычнай крыніцы, яе адрозніванне ад простага граматычнага чытання тэксту. Гістарызмы, архаізмы, тлумачэнне паняццяў.

Тэрміналагічны аналіз. Разуменне сэнса тэкста. Вывучэнне тэксту заканадаўчых крыніц. Тлумачэнне актаў. Вывучэнне тэксту наратыўных (апаবাদальных) крыніц. Неабходнасць ведання канкрэтных гістарычных умоў стварэння крыніцы.

Вызначэнне часу стварэння крыніцы. Аналіз інфармацыі аб часе. Непасрэдная і ўскосная інфармацыя. Календары і сістэмы леталічэння. Вывучэнне формы дакумента для яго датавання. Звесткі з іншых крыніц.

Методыка вызначэння месца ўзнікнення крыніцы. Выкарыстанне даных графічных і пісьмовых крыніц. Аналіз непасрэднай і ўскоснай інфармацыі. Тапонімы, этнонімы, мікратапонімы.

Атрыбуцыя. Непасрэдная інфармацыя пра аўтара: прозвішча, імя, імя па бацьку. Крыптонімы, мянушкі і іх раскрыцце. Ананімныя крыніцы і іх атрыбуцыя. Выкастанне інфармацыйных тэхналогій для атрыбуцыі крыніц.

Падложныя і падробленыя дакументы і мэты іх утварэння. Устанаўленне інтэлектуальнага падлогу. Падставы для фальсіфікацыі крыніц. Матывацыі фальсіфікацыі крыніц. Галоўныя прыкметы падробкі крыніцы. Падробкі выяўленчых і рэчавых крыніц. Значэнне функцыянавання фальсіфікаваных крыніц у грамадстве.

Інтэрпрэтацыя гістарычнай крыніцы, яе адрозніванне ад простага граматычнага чытання тэксту. Гістарызмы, архаізмы, тлумачэнне паняццяў. Тэрміналагічны аналіз. Тлумачэнне заканадаўчых крыніц. Тлумачэнне актаў. Вывучэнне наратыўных (апаবাদальных) крыніц. Неабходнасць ведання канкрэтных гістарычных умоў стварэння крыніцы.

Вывучэнне рэчаісных крыніц. Выкарыстанне метадаў дакладных і прыродазнаўчых навук. Паўната, сапраўднасць і дакладнасць крыніц. Уплыў умоў узнікнення крыніц на іх сапраўднасць. Крытыка сведчанняў, узятых з іншых крыніц. Уплыў групавых, палітычных і іншых пазіцый аўтара на інфармацыю крыніцы.

Вызначэнне навуковай каштоўнасці пісьмовых крыніц. Пісьмовая крыніца і гістарычны кантэкст.

Паняцце сінтэзу інфармацыі. Сутнасць і мэты сінтэзу гістарычнай інфармацыі. Спалучэнне даных знешняй і ўнутранай крытыкі крыніцы. Узаемасувязь і ўзаемаўплыў крыніц. Генеалагічны рад крыніц. Рэпрэзентатыўнасць. Гістарычная крыніца і музейны прадмет.

РАЗДЗЕЛ II КРЫНІЦАЗНАЎСТВА ГІСТОРЫІ БЕЛАРУСІ

Тэма 7. АСНОЎНЫЯ ВІДЫ, ТЭНДЭНЦЫІ І ЭТАПЫ РАЗВІЦЦА КРЫНІЦ ПА ГІСТОРЫІ БЕЛАРУСІ

Тыпы і віды крыніц па гісторыі Беларусі. Этапы развіцця і асаблівасці корпуса гістарычных крыніц на кожным этапе. Змены ў корпусе гістарычных крыніц пры пераходзе ад сярэдніх вякоў да новага часу. Агульныя ўласцівасці гістарычных крыніц Новага часу. Колькасны рост гістарычных крыніц. Спрашчэнне зместу асобна ўзятага дакумента. Роля пісьмовых крыніц у вывучэнні гісторыі Беларусі. Выяўленне і аналіз архіўных матэрыялаў. Асноўныя публікацыі крыніц па гісторыі Беларусі. Крыніцы па крэзнаўству Беларусі. Пісьмовыя і рэчавыя крыніцы ў музейных установах Рэспублікі Беларусь.

Тэма 8. ЗАКАНАДАЎЧЫЯ ДАКУМЕНТЫ

Агульная характарыстыка заканадаўчых дакументаў як крыніцы. Заканадаўчая працэдура на розных этапах развіцця дзяржавы.

Матэрыялы заканадаўства зямель Русі IX - XIII стст. Суадносіны звычайнага і пісьмовага права. «Руская праўда» як крыніца па сацыяльна-эканамічнай гісторыі IX-XII стст. Спісы і этапы вывучэння «Рускай праўды». Полацкая і Смаленская граматы XIII ст.

Крыніцы права Вялікага княства Літоўскага (ВКЛ). Віды заканадаўчых дакументаў XIV - XVII стст. Прывілеі і іх класіфікацыя. Роля прывілеяў у афармленні саслоўных правоў магнатаў. Судзевнік Казіміра IV і яго месца ў развіцці заканадаўства ВКЛ. Статуты ВКЛ як гістарычная крыніца. Канстытуцыі

сеймаў ВКЛ і Рэчы Паспалітай. Выданні заканадаўчых матэрыялаў ВКЛ. Прыватнае права.

Тыпы і віды заканадаўчых дакументаў канца XVIII – пачатку XX ст. Выданні заканадаўчых матэрыялаў. «Полное собрание законов Российской империи». Перыядычнае выданне заканадаўчых матэрыялаў.

Заканадаўчыя дакументы Найноўшага часу, іх класіфікацыя. Дэкрэты, законы, Канстытуцыі, пастановы. Устаўныя граматы Беларускай Народнай Рэспублікі (БНР). Заканадаўства БССР і Рэспублікі Беларусь. Асноўныя выданні і значэнне заканадаўства найноўшага часу для вывучэння грамадства найноўшага часу. Заканадаўчыя матэрыялы ў галіне музейнай справы і аховы гісторыка культурнай спадчыны як гістарычная крыніца.

Тэма 9. АКТАВЫЯ МАТЭРЫЯЛЫ

Вызначэнне актаў. Класіфікацыя актавых матэрыялаў. Актавы фармуляр і яго аналіз. Еўрапейскі і айчынны падыходы да аналізу актавых крыніц.

Этапы развіцця актавых матэрыялаў. Летапісныя звесткі аб актах X - XI стст. Актавыя матэрыялы XII-XIII стст.

Акты ў часы ВКЛ. Уплыў заходнееўрапейскай і візантыйскай традыцыі на фарміраванне актаў у перыяд ВКЛ. Прыватнаправавыя акты і павелічэнне іх колькасці. Віды прыватнаправавых актаў: жалаваныя, купчыя, менавыя, духоўныя, раздзельныя, пазыкавыя, статутныя, ільготныя граматы залежным сялянам, мяшчанам і інш. Публічнаправавыя акты перыяду ВКЛ. Прывілеі на нерухомую маёмасць, акты і граматы феадальнага суда, «выракі», «уставаы», «прывілеі». Асабістыя, дзяржаўныя і царкоўныя уніі. Прывілеі царкве і духавенству. Публікацыі і вывучэнне актаў перыяду ВКЛ.

Акты новага і Найноўшага часу. Развіцце прыватнага права. Новыя віды актавых матэрыялаў. Акты аб правах і перавагах пэўных асоб і аб'яднанняў. Дыпломы, патэнты, граматы. Прававое рэгуляванне складання актаў і іх рэгістрацыя. Прыватнаўласніцкія акты ў савецкі перыяд. Разнавіднасці актаў у

1917 – 1990 гг. Акты як масавыя крыніцы. Неадыпламатыка. Актавыя матэрыялы ў музейнай дзейнасці.

Тэма 10. МАТЭРЫЯЛЫ СПРАВАВОДСТВА

Класіфікацыя матэрыялаў справаводства і прынцыпы іх вывучэння. Узнікненне справаводства дзяржаўных устаноў і арганізацый і агульная характарыстыка іх матэрыялаў.

Справаводства ў ВКЛ. Канцылярыя ВКЛ і яе архіў. Перчачатковы і сучасны склад «Літоўскай метрыкі». Віды дакументацыі. Лісты, прывілеі, пацвяржэнні, прызнанні, справы і інш. Стан распрацоўкі матэрыялаў архіва канцылярыі ВКЛ. Выданні матэрыялаў Літоўскай Метрыкі. Сеймавыя матэрыялы XVI-XVIII стст. і іх віды. Асаблівасці вывучэння. Мытныя кнігі як крыніцы для вывучэння сацыяльна-эканамічнай гісторыі Беларусі XV-XVIII стст. Актавыя кнігі судовых устаноў ВКЛ. «Акты Галоўнага Літоўскага трыбунала».

Справаводная дакументацыя. Развіццё справаводства ў XIX- пачатку XX стст. асаблівасці складання і афармлення дзелавых папер. Агульныя прынцыпы крыніцазнаўчай крытыкі справаводчых матэрыял. Комплексны метады вывучэння справаводчай дакументацыі. Дакументацыя дзяржаўных устаноў. Разнавіднасці справаводчых дакументаў цэнтральных і мясцовых органаў дзяржаўнай улады і кіравання: журналы, пратаколы, стэнаграмы, справаздачы, даклады, карэспандэнцыя, іх асаблівасці і прыёмы аналізу. Спецыяльныя сістэмы справаводства. Тыпалагічная характарыстыка міждзяржаўнай дыпламатычнай дакументацыі.

Матэрыялы справаводства дзяржаўных устаноў Расійскай імперыі як крыніца па гісторыі Беларусі. Друкарскія фармуляры. Машынапіс. Класіфікацыя матэрыялаў дзяржаўнага справаводства: пратаколы, справаздачы, інструкцыі, перапіска. «Камітэт па справах Заходніх губерняў». Справаздачы губернатараў і іх фармуляр. Асаблівасці фарміравання і вывучэння матэрыялаў судова-следчых устаноў Расійскай імперыі для вывучэння паўстання 1863 г. на Беларусі.

Справаводства Найноўшага часу: асаблівасці матэрыялаў, іх класіфікацыя і вывучэнне. Дакументы судовых устаноў Найноўшага часу. Дакументы аб палітычных працэсах і рэпрэсіях на тэрыторыі Беларусі ў 1920 - 1950-я гг.

Дакументы палітычных партый і грамадскіх арганізацый. Іх матэрыялы як сістэма дакументавання і справаводства. Праграмы, статуты, пратаколы, рэзалюцыі, перапіска і г.д. Дакументы народніцкіх арганізацый, беларускіх нацыянальных гурткоў і партый канца XIX – пачатку XX ст.

Крыніцазнаўчае вывучэнне дакументаў кампартыі Беларусі. Матэрыялы аб дзейнасці партый і грамадскіх арганізацый у часы Другой сусветнай вайны. Дакументы палітычных партый і грамадскіх арганізацый РБ.

Справаводства музейных устаноў як гістарычная крыніца. Матэрыялы справаводства грамадскага аб'яднання “Беларускае добраахвотнае таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры” як гістарычная крыніца.

Тэма 11. СТАТЫСТЫЧНЫЯ МАТЭРЫЯЛЫ. ЭКАНОМІКА-ГЕАГРАФІЧНЫЯ, ГАСПАДАРЧЫЯ І СТАТЫСТЫЧНЫЯ АПІСАННІ

Зараджэнне статыстыкі. Этапы развіцця статыстычных матэрыялаў. Статыстычныя матэрыялы: іх агульная характарыстыка і метадыка аналізу. Прамысловая сельска-гаспадарчая статыстыка.

Гаспадарчыя апісанні XVI - XVIII стст. Пісцовыя кнігі і іх вывучэнне. Класіфікацыя і паходжанне інвентароў. Каштоўнасць інвентароў для вывучэння сацыяльна-эканамічнай гісторыі Беларусі XVII - XVIII стст.

Эканоміка-геаграфічныя і гаспадарчыя апісанні канца XVIII – першай паловы XIX ст. Матэрыялы Генеральнага межавання. Інвентары памешчыцкіх маенткаў як крыніца па гісторыі гаспадаркі. Ваенна-тапаграфічныя апісанні. Рэвізіі і іх роля ў вывучэнні дынамікі народанасельніцтва. Адміністрацыйна-паліцэйскі ўлік насельніцтва.

Статыстычныя дадаткі да справаздач губернатараў. «Агляды губерняў». Цэнтральны і губернскія статыстычныя камітэты. Развіцце дэмаграфічнай

статыстыкі. Гарадскія перапісы. Усеагульны перапіс насельніцтва Расійскай імперыі 1897 г. Статыстыка прамысловасці XIX-пач. XX ст. «Ведамасці фабрык і заводаў». Перапіс прамысловых прадпрыемстваў пачатку XX ст. Земская статыстыка напярэдадні Першай сусветнай вайны. Статыстычныя выданні.

Стварэнне савецкіх дзяржаўных статыстычных устаноў. Шляхі збору інфармацыі. Усесаюзныя перапісы насельніцтва 1923, 1926, 1937, 1939 гг. Бягучы ўлік насельніцтва. Сістэма прамысловай статыстыкі. Прамысловая статыстыка як масавая гістарычная крыніца: асаблівасці вывучэння. Статыстыка асобных сацыяльных груп.

Метады збору статыстычных даных. Мадэліраванне і прагназаванне.

Тэма 12. ЛЕТАПІСЫ І ХРОНІКІ ЯК ГІСТАРЫЧНЫЯ КРЫНІЦЫ. АСАБЛІВАСЦІ ІХ ВЫВУЧЭННЯ

Летапісы як гістарычная крыніца. Агульная характарыстыка. Праатограф, спіс, ізвод, рэдакцыя. Метады аналізу летапісных крыніц. Вывучэнне летапісання ў дарэвалюцыйнай і савецкай гістарыяграфіі. Узнікненне летапісання на Русі. «Аповесць часовых гадоў». Асаблівасці і характар летапісання ў XI-XIII стст.

«Аповесць мінулых гадоў». Крыніцы і значэнне «Аповесці» для вывучэння гісторыі Беларусі. Мясцовыя летапісныя цэнтры. Полацкі летапіс. Аналіз летапісных помнікаў. А.Шахматаў.

Хронікі на лацінскай мове. Нямецкія і польскія хронікі XI - XV ст. Скандынаўскія сагі.

Этапы летапісання на Беларусі. Агульнарускае летапісанне. Беларуска-літоўскае летапісанне XV - XVI стст. Класіфікацыя летапісаў. Гісторыя стварэння, крыніцы і склад першага беларуска-літоўскага зводу. Прычыны з'яўлення легендарнай часткі. Другі-беларуска-літоўскі звод: «Хроніка Вялікага Княства Літоўскага» і яе рэдакцыі. Трэці беларуска—літоўскі звод «Хроніка Быхаўца». Аналіз легендарнай часткі летапісаў.

«Хроніка» Мацея Стрыйкоўскага. Крыніцы і значэнне хронікі для вывучэння гісторыі Беларусі.

Асаблівасці летапісання XVII - XVIII ст. на Беларусі. Баркалабаўскі летапіс. Гарадскія хронікі: Магілеўская і Віцебская.

Тэма 13. ГІСТОРЫКА-МЕМУАРНЫЯ КРЫНІЦЫ.

Мемуары як крыніца – агульная характарыстыка. «Мемуары» і «Мемуарная літаратура»: суадносіны паняццяў. Віды мемуарнай літаратуры. Гісторыка-мемуарная літаратура XVI - XVIII ст. «Дзеннікі» Я.Збароўскага, Л.Дзялынскага, Ф.Еўлашоўскага і І.Будзілы. «Дыярыўшы» Самуіла і Багуслава Маскевічаў і нш. Асноўныя віды мемуараў XVIII ст і іх асаблівасці. Запіскі падарожнікаў і замежных дыпламатаў XVI - XVIII ст. як крыніца па гісторыі Беларусі.

Мемуарная літаратура XIX ст. і асаблівасці яе аналізу. Расійскія падарожнікі аб Беларусі.

Мемуары Найноўшага часу. Асноўныя этапы развіцця і віды. Успаміны ўдзельнікаў падзей 1917 - 1920 гг., калектывізацыі, Другой сусветнай вайны, дзеячоў беларускай эміграцыі, кіраўнікоў краіны. Вусныя ўспаміны і асаблівасці іх збору і вывучэння.

Тэма 14. ЭПІСТАЛЯРНЫЯ КРЫНІЦЫ, ЛІТАРАТУРА І ПУБЛІЦЫСТЫКА.

Эпістальярныя крыніцы. Суадносіны паняццяў «ліст» і «перапіска». Афіцыйная перапіска. Прыватныя лісты. Адкрытыя лісты як комплексныя гістарычныя крыніцы. Гістарычныя этапы функцыянавання адкрытых лістоў. Функцыі паштовых картак. Паштовыя маркі. Класіфікацыя адкрытых лістоў. Этапы крыніцазнаўчага вывучэння адкрытых лістоў. Калекцыі паштовак у архівах, бібліятэках і музеях Беларусі. Атрыбуцыя і выданне эпістальярных

крыніц. Эпістальярны комплекс. Эпістальярныя комплексы новага і найноўшага часу. Азначэнне літаратурнага твора.

Помнікі літаратуры як гістарычныя крыніцы. Літаратурныя творы XI - XIII стст. «Слова аб палку Ігаравым». Публічныя і палемічныя творы, іх станаўленне. «Павучэнне» Манамаха

Жыццёвая літаратура. Жыцці Е.Полацкай, К.Тураўскага і інш. Літаратурная дзейнасць мітрапаліта Купрыяна. Аналіз жыццёвай літаратуры. В.В.Ключэўскі.

Літаратура і публіцыстыка XVI-XVII стст. Паэтычныя творы XVI - XVIII стст. Творы Ф.Скарыны і С.Буднага, В.Цяпінскага. Царкоўная палеміка канца XVI – пачатку XVII ст. Літаратура і публіцыстыка другой паловы XVII – пачатку XVIIIст.

Асаблівасці літаратуры новага і найноўшага часу. Публікацыі мастацкай літаратуры. Публікацыі ў часопісах. Самвыдат. Роля формы публікацыі пры крыніцазнаўчым аналізе.

Публіцыстыка новага і найноўшага часу. Заклікі, лістоўкі, плакаты.

Тэма 15. ПЕРЫЯДЫЧНЫ ДРУК І РЭКЛАМА.

Перыядычны друк як гістарычная крыніца. Сістэматызацыя і класіфікацыя перыядычных выданняў. Этапы развіцця перыядычнага друку.

Першая перыёдыка на Беларусі. Перыядычныя выданні і цензура. «Губернскія ведамасці» і «Епархіяльныя ведамасці». «Вестник» К.Гаворскага. Першыя неафіцыйныя выданні. Газета «Менский листок». Палітызацыя перыядычнага друку. Легальны і нелегальны друк. «Мужыцкая праўда». «Наша доля» і «Наша ніва».

Перыёдыка найноўшага часу. Партыйна-дзяржаўны кантроль за перыядычным друкам у савецкі перыяд. Цензура ў Польшчы ў 1921 – 1939 гг. Нелегальны друк у савецкі час. Апазыцыйныя выданні ў Заходняй і Савецкай Беларусі. Самвыдат 1960-1990-х гг. і яго адметныя рысы.

Выданні беларускіх партызан і падпольшчыкаў, калабарацыі ў 1941-1944 гг. Афіцыйныя выданні ваеннага часу. Перыядычныя выданні савецкай эміграцыі.

Асаблівасці перыядычнага друку незалежнай Беларусі.

Крыніцазнаўчае вывучэнне перыядычнага друку. Першапачатковыя тэксты артыкулаў. Купюры цэнзараў. Паходжанне і атрыбуцыя артыкулаў.

Рэклама як гістарычная крыніца. Гісторыя рэкламы на Беларусі. Рэклама на старонках перыядычных выданняў.

Наратыўныя крыніцы, перыядычны друк і рэклама ў музейных экспазіцыях.

Тэма 16. РЭЧАВЫЯ І АЎДЫЯВІЗУАЛЬНЫЯ КРЫНІЦЫ.

Вызначэнне рэчавай крыніцы. Паняцце археалагічнай крыніцы. Рэчавыя этнаграфічныя крыніцы. Рэчавая крыніца і музейны прадмет. Рэчавая крыніца і артэфакт. Класіфікацыя і сістэматызацыя рэчавых крыніц. Асаблівасці вывучэння рэчавых крыніц. Выяўленчыя крыніцы і іх класіфікацыя. Мастацка-выяўленчыя і дакументальна-выяўленчыя крыніцы. Асаблівасці вывучэння фота і відэакрыніц. Аўдыявізуальныя крыніцы. Прадстаўленне рэчавых, выяўленчых і аўдыявізуальных крыніц ў музейнай экспазіцыі.

2.2 Лекцыя тэма 14

Адкрытыя лісты як комплексныя гістарычныя крыніцы

Прадметам навуковага даследавання спецыялістаў ўсё часцей становяцца раней не запатрабаваныя групы крыніц. Адной з іх з'яўляюцца паштоўкі. Тэрміны «паштоўка», «адкрыты ліст» і «паштовая картка» ў літаратуры ўжываюцца як сінонімы. У адрозненні ад замежных спецыялістаў і калекцыянераў, якія выкарыстоўваюць тэрмін “Картка” (post card, carte postale), у айчыннай філакартыі перавага аддаецца тэрміну “Паштоўка”. Расійская даследчыца М.У.Самбур падтрымлівае тэрмін «паштоўка» і дае сваю трактоўку паняцця, у адпаведнасці з якім да паштовак адносяцца: бланк, на адным баку якога можа размяшчацца малюнак, а адваротны бок прызначаны для напісання адрасоў адрасата і адрасанта, для паштовай маркі і размяшчэння якой-небудзь інфармацыі; паштоўкі з разваротам (у тым ліку, аб'ёмныя і музычныя) для адпраўкі ў канверце; карткі, не прызначаныя для выкарыстання ў сістэме сувязі [8; 22, с.3, 24].

Адносі вызначаныя крыніцы да комплексных можна па некалькіх прычынах: гісторыя з'яўлення і развіцця камунікацыі праз паштоўкі, паліфункцыянальнасць і інфармацыйны патэнцыял, перспектывы актуалізацыі гэтых крыніц для шырокіх колаў грамадства. Яны спалучаюць у сабе рысы пісьмовых, рэчавых, выяўленчых, а часам і фанічных крыніц. Паштоўкі з'явіліся на стыку паштовай і выдавецкай справы, сферы графічнага мастацтва і фатаграфіі. Адкрытыя карткі ўяўлялі новы стыль камунікацыі: з'яўляліся адначасова і сродкам зносін і сродкам фіксацыі факту сувязі паміж людзьмі.

Сярод функцый паштовак упершую чаргу неабходна вылучыць сацыяльна-эканамічную, з якой пачалася гісторыя адкрытага ліста. Паштоўка можа выступаць спосабам для збору сродкаў і носьбітам рэкламы. Інфармацыйная функцыя паштоўкі заключаецца ў тым, што яна з'яўляецца гістарычнай крыніцай. Больш таго, з'яўленне паштовак судзейнічала пачатку

друкавання спецыяльных перыядычных выданняў па філакартыі і павелічэнню корпуса гістарычных крыніц. Пазнавальная функцыя паштоўкі забяспечвае атрыманне новых ведаў аб свеце. Эстэтыка-рэлаксацыйныя функцыя: тут паштоўка разглядаецца як твор выяўленчага, фатаграфічнага і паліграфічнага мастацтва; выступае як сродак задавальнення, забавы, ўпрыгажэння, адпачынку [22 с.121-141]. Паштоўкі з'яўляюцца адным з аб'ектаў калекцыянавання. У познесавецкі час паштовыя карткі выкарыстоўвалі для стварэння прадметаў інтэр'ера. Важна адзначыць і такую падфункцыю адкрытых лістоў, як стварэнне атмасферы адпаведнай эпохі пры правядзенні святочных і забаўляльных мерапрыемстваў, арганізацыі выставачных праектаў.

Па меркаваннях спецыялістаў да папярэднікаў паштовак можна аднесці народныя і лубачныя карцінкі, якія вырабляліся ў Англіі, Германіі, Расіі, Францыі. Але толькі 1 кастрычніка 1869 г. "карэспандэнцкая картка" была ўведзена ў абарачэнне. Фенамен ілюстраваных паштовак склаўся і перажываў росквіт галоўным чынам у межах гарадской культуры, што напраму было звязана з распаўсюджваннем пісьменнасці і адукацыі, ростам гарадскога насельніцтва.

У Расіі адкрытыя лісты былі ўведзены ў зварот 1 студзеня 1872 г. У 1895 г. пачалі распаўсюджвацца ілюстраваныя паштоўкі. У гэты ж час паштоўкі з'явіліся і на тэрыторыі сучаснай Беларусі. Мастацтвазнавец С. Харэўскі адзначае, што першыя паштоўкі з выявамі сюжэтаў з рэпрадукцый «Беларускіх малюнкаў» ілюстратара М. Мікешына з'явіліся на прыканцы 1860-х гг.

Сярод выдавецтваў, якія выпускалі ілюстраваныя паштоўкі ў Расіі, варта назваць "Камітэт апекі сяцёр міласэрнасці Руска-турэцкай вайны", вялікія вядомы пад назваў "Суполкаю Святой Яўгеніі". На Беларусі выданнем паштовак займаліся ўладальнікі прыватных выдавецтваў, кніжных крамаў, фотаатэлье і друкарняў, прозвішчы якіх маглі быць паказаны на адваротным баку (С.Л.Юхнін, Ц.Сыркін, Д.Вісун, Л.Шык, Абрамовіч,

М.Голашчокін, М.Г.Нейман і інш.). Выдаваліся паштоўкі і ў буйных выдавецтвах Вільні, Беластока, Берліна, Масквы, Пецярбурга, Стакгольма і г.д. [27]. У канкурэнтнай барацьбе за пакупніка выдаўцы паштовак выкарыстоўвалі рэтуш, віньетки, калажную тэхніку, займалі пад фота не весь вонкавы бок з мэтай пакінуць месца для дадатковага паведамлення.

У 1906 г. суполка “Загляне сонца і ў наша ваконца” выдала першую, уласна беларускую, паштоўку ў гонар паэта Янкі Лучыны, дзе побач з партрэтам паэта былі змешчаныя радкі яго твора. Усяго суполка выдала звыш двух дзясяткаў паштовак, сярод якіх былі маляваныя. “Таварыства імя Францыска Скарыны каля 1915 г. выдала паштоўкі з выявай беларускага кнігадрукара. Унікальная паштоўка невядомага аўтара з выяваю беларускіх дзяцей ды надпісам “Белорусы” ў пачатку XX ст. выйшла ў Парыжы [26].

Калекцыі паштовак захоўваюцца ў вядучых беларускіх архівах. Так, у БГАКФФД ў г. Дзяржынску цікавасць уяўляе адзін з альбомаў калекцыі №39: паштоўкі, выдадзеныя на тэрыторыі розных дзяржаў Еўропы ў перыяд з 1905 па 1940-я гг. Калекцыя сфарміравалася на тэрыторыі Заходняй Беларусі на аснове паштовых картак, выдадзеных у прыватных друкарнях. Найбольшую цікавасць прадстаўляюць віды беларускіх гарадоў і мястэчак [2].

У асабістых фондах грамадскіх дзеячоў, прадстаўнікоў культуры, беларускіх архітэктараў і навукоўцаў у цэнтральных архівах захаваліся прадстаўнічы збор яшчэ не апісаных паштовак з цікавымі тэкстамі. У БДАМЛІМ захаваліся паштоўкі М.Багдановіча ў «Нашу Ніву» і брату (ф.153 і Ф.3), у БГАНТД - віншавальныя паштоўкі беларускіх архітэктараў Г.У. Заборскага (Ф.113), Э.М.Гальдштейна (Ф.286), В.Б.Ладыгінай (Ф.296) і фізіка А.С. Рубанава (Ф.279). Сярод збораў беларускіх архітэктараў у БДАНТД захаваліся і альбомы каляровых фотапаштовак з відамі савецкіх і балгарскіх курортаў Ф.124 Шульніковская В.П.) і сталіцы Арменіі, г.Ерэвана – у асабістым фондзе В.М.Волчека (Ф.81).

У НАРБ сярод дакументаў вядомага беларускага гісторыка Г.В.Штыхава (Ф.1456) знаходзіцца сабраная ім разам са старшым братам Яўгенам калекцыя з 250 паштовак за перыяд з 1900 па 1960-ыя гг. Браты Штыхавы сабралі паштоўкі з выявамі салдат і жыхароў Старай Беліцы перыяда Першай сусветнай вайны, краявідныя фотапаштоўкі савецкіх і еўрапейскіх гарадоў, паштоўкі-рэпрадукцыі твораў выяўленчага мастацтва са збораў Дзяржаўнага Рускага Музея і Дзяржаўнай Трэцякоўскай галерэі [13-16]. Цікавыя паштоўкі-лісты можна знайсці ў фондзе С.С.Шушкевіча (Ф.599), прывабныя віншавальныя карткі – у У.М.Сікорскага (Ф.606).

Значныя зборы філакартыі знаходзяцца ва ўстановах культуры. Калекцыя адкрытых лістоў у Нацыянальным гістарычным музеі РБ налічвае каля 9,5 тыс. адзінак захоўвання. Гістарычную каштоўнасць уяўляюць паштоўкі пачатку ХХ ст. з відамі гарадоў і мястэчак Беларусі, а таксама віншавальныя паштоўкі да Вялікдня, Калядаў і Новага года. Унікальнымі з'яўляюцца паштоўкі Беларускага выдавецкага Таварыства "Загляне сонца і ў наша ваконца" (1906-1913) з фотаздымкамі этнаграфічнага характару. Вядома паштоўка «Беларусы» з серыі "Народы Расіі», выкананая мастачкай Л.Бем ў модным рускім стылі. Паштоўкі, "Беларуская жнярка", "Падвячорак", "На кірмашы", "У вёсцы", "Саўгас" Новы двор", выдадзеныя ў 1920-ыя гг. выдавецтвам Беларускага Чырвонага Крыжа, наглядна распавядаюць пра побыт гарадскіх і сельскіх жыхароў. З сучасных паштовак у калекцыі НГМБ цікавасць уяўляюць аўтарскія фотаработы мінчаніна У.Суцягіна, выкананыя на працягу 1984-1996 гг., асноўная іх тэма - стан помнікаў архітэктуры Беларусі [18, 19].

Утрымліваюць ілюстраваныя лісты таксама зборы Віцебскага абласнога краязнаўчага музея, Полацкага музея беларускага кнігадрукавання, Дзіцячага музея ў Полацку, Гродзенскага гісторыка-археалагічнага музея, Вілейскага краязнаўчага музея, Музея абароны Брэсцкай крэпасці.

Калі ў архіўныя і музейныя ўстановы паштоўкі трапляюць у складзе збораў асабістага паходжання, то бібліятэкі паралельна з такім шляхам папаўнення калекцыі ажыццяўляюць і планавыя закупкі. Калекцыя паштовак у фондах Нацыянальнай бібліятэкі Рэспублікі Беларусь налічвае больш за 21,5 тысяч адзінак. Каля тысячы – гэта недатаваныя паштоўкі з канца XIX – пачатку XX ст. Большая частка паштовак датычыцца перыяду ад сярэдзіны XX ст. – да нашых дзён: больш за 7 тысяч экзэмпляраў. Асноўная маса паштовак выкананы спосабам фотадруку і фотамеханічнай рэпрадукцыі.

Сярод прыватных збораў неабходна вызначыць калекцыю з 8 тысяч навагодніх паштовак Н.Баранавай, М.Малаткова, чыя калекцыя паштовак па мастацтву налічвае больш за 70 тысяч экзэмпляраў. Самым вялікім прыватным зборам можна лічыць калекцыю філакартыста У.А. Ліхадзедава, якая налічвае больш за 50 тысяч адзінак дасавецкага перыяду.

Часцей за ўсё даследчыкі звяртаюцца да ілюстраваных паштовак, шматлікія зборы якіх адклаліся ў архівах, установах культуры і прыватных калекцыях. У РФ паштовыя карткі неаднаразова станавіліся прадметам дысертацыйных даследаванняў. У Беларусі гэтага пакуль не адбылося. Асноўную працу па вывучэнні паштовак па-ранейшаму праводзяць калекцыянеры. Варта адзначыць дзейнасць лаўрэата прэміі «За духоўнае адраджэнне» У.Ліхадзедава і выпушчаныя ім у межах праекта “ У пошуках страчанага” 20 альбомаў-каталогаў, а таксама выданні В.Целеша, якія, нажаль, утрымліваюць зусім невялікі крыніцазнаўчы элемент.

Даследчыкі, якія вывучаюць паштоўку, даўно адзначылі яе велізарны інфармацыйны патэнцыял. Аднак неабходна канстатаваць, што ў расійскіх і айчынных дапаможніках па крыніцазнаўству да гэтага часу адсутнічаюць асобныя параграфы аб паштоўках. Між тым, адкрыты ліст цалкам можна

вылучыць у асобную групу крыніц, як гэта было зроблена з перыядычным друкам.

Нават паштоўкі, адпраўленыя без канвертаў, прадастаўляюць інфармацыю аб «паштовым следзе». Адкрытыя лісты могуць расказаць пра тое, як ад краіны да краіны мяняліся правілы допуску паштовак да адпраўкі. Па старых паштоўках можна прасачыць імклівае развіццё спосабаў графічнага ўзнаўлення ад літаграфіі да фатаграфіі.

На пачатковым этапе вывучэння даследчыку неабходна зафіксаваць звесткі, выяўленыя на пярэднім і адваротным баках адкрытага ліста. Важнай часткай працы з'яўляецца атрыбуцыя паштовай карткі: вызначэнне выдаўца і фатографа для краявідных дакументальных паштовак. Для вызначэння даты выдання паштоўкі неабходна ўлічваць асаблівасці афармлення паштовага бланка ў розныя храналагічныя перыяды, даты, адзнакі на штэмпелях, малюнкi, размешчаныя навонкавым баку. Даты айчынных паштовак, выданных пасля 1953 г., можна ўдакладніць па “Летапісу выданных твораў выяўленчага мастацтва”.

Наступным этапам даследавання філакартычных крыніц з'яўляецца іх групоўка. Да нядаўняга часу асноўнымі даследчыкамі паштовак выступалі філакартысты. Яны, разам з бібліятэкарамі, выкарыстоўваюць два прынцыпу групоўкі паштовак: тэматычны і серыйны. За аснову бяруцца знешнія фактары, бо адкрытыя лісты разглядаюцца менавіта ў якасці выяўленчай крыніцы: час і месца выдання, выдавецтва, тэхніка друку. Савецкі філакартыст Э. Файнштэйн падзяліў паштоўкі на звычайныя паштовыя карткі і ілюстраваныя. Апошнія падзяляюцца на мастацкія (рэпрадукцыі мастацкіх твораў і арыгінальныя паштоўкі – выявы, спецыяльна створаныя для паштоўкі) і дакументальныя фотапаштоўкі рознай тэматыкі [25].

М.У.Самбур прапанавана падзел паштовак па трох прынцыпах: па тыпу бланка, па прызначэнні і па тыпу малюнка. Класіфікацыя па тыпу бланка вылучае неілюстраваныя і ілюстраваныя. Групоўка па наяўнасці тэксту прадугледжвае падзел на паштоўкі з тэкстам і без тэксту. У залежнасці ад

спосабу адлюстравання рэчаіснасці вылучаюцца паштоўкі мастацкія і натуральныя. Да натуральных можна аднесці карткі, выявай для якіх паслужыла дакументальная фатаграфія [22, С.75-89]. А.М. Ларына падзяляе дакументальныя паштоўкі на карткі з арыгінальнай фатаграфіяй і карткі з фатаграфіяй-рэпрадукцыяй [6]. Група мастацкіх паштовак ўключае карткі, выкананыя мастацкім спосабам, а таксама мастацкія фатаграфіі. Групоўка па прызначэнні ўключае ў сябе віншавальныя, рэкламныя, сувенірныя, адукацыйныя, палітыка-агітацыйныя, эратычныя паштоўкі.

Значная частка першых паштовак ўяўляла сабой карткі з відамі буйных населеных пунктаў. У пачатку ХХ стагоддзя на дакументальных паштоўках з'яўляюцца і павятовыя гарада: часцей за ўсё здымалі, цэнтральныя і рынкавыя плошчы, навучальныя ўстановы, кultaвыя збудаванні, масты і набярэжныя, цэнтральныя вуліцы. Захаваліся паштоўкі з выявай галоўных паштовых офісаў у беларускіх гарадах. Амаль не выдаваліся паштоўкі з відамі ускраін [3, 27].

Пачатак выдання відавых ілюстраваных картак супаў з развіццём турызму. Вандроўнікі, адпачываючыя і камандзіраваныя асобы, сталі актыўнымі пакупнікамі гэтай прадукцыі. Звычайка пасылаць адкрыты ліст з месца адпачынку ці камандзіроўкі захавалася да нашых дзён. Паштоўкі сталі неад'емным атрыбутам турыстычнай рэкламы: на іх друкаваліся слаўтасці таго ці іншага краю, якія кожны падарожнік павінен быў абавязкова паглядзець. Як асаблівы від рэкламных паштовак варта вызначыць паштоўкі «Прывітанне з дарогі» для турыстаў, якія вандруюць на цягніку. Выдадзеныя фотаальбомы ўтрымліваюць такія турысцка-рэкламныя паштоўкі Рыга-Арлоўскай чыгункі, якая праходзіла праз Віцебск, Маскоўска-Брэсцкай чыгункі. На паштоўках адлюстроўвалася карта чыгункі названага напрамку, размяшчаліся віды населеных пунктаў, праз якія праходзіў маршрут [7; 27 с.88,118]. Па меркаваннях шэрагу даследчыкаў, прыгаданыя абставіны паўплывалі на той факт, што та паштоўках прадстаўлены ў асноўным

гарадскія краявіды і вакзалы , «саборы новага стагоддзя» (Баранавічы, Бабруйск, Віцебск, Мінск пачатку ХХ стагоддзя і г.д.).

Перыяд, калі паштоўкі ўвайшлі ў моду, супаў з часам імклівага развіцця і прагрэсу транспарту. Аўтамабілі сталі любімай тэматыкай паштовак. Можна даведацца пра існаванне цікавых маршрутаў для аўтамабільных гонак пачатку ХХ стагоддзя: Санкт-Пецярбург - Масква - Гомель - Кіеў - Санкт-Пецярбург ці Санкт-Пецярбург - Масква праз Баранавічы [27, с.62,136].

Ілюстраваныя паштоўкі могуць прадстаўляць сабой крыніцу інфармацыі пра дзейнасць прамысловых і сельскагаспадарчых кірмашоў і выстаў, закліканых паказаць лепшыя дасягненні навукі і тэхнікі Расіі і краін Еўропы. Па відах на паштоўках можна меркаваць аб архітэктурных стылях у стварэнні прамысловых і сацыяльных аб'ектаў, мастацкім падыходзе да выканання выставачных павільёнаў. Савецкія паштоўкі аб Усесаюзным сельскагаспадарчым кірмашы 1939 г. спалучалі выяву аб кірмашы з рэкламным заклікам “Захоўвайце грошы ў сберкасе! Карыстайцеся паслугамі сберкас на выставе” [23].

Не меншы інфармацыйны патэнцыял сёння маюць і камплекты, прысвечаныя гістарычным падзеям, выбітным асобам дзяржавы і культуры. Так, у калекцыі НББ можна сустрэць камплекты адкрытых лістоў пра беларускі фальклор, пісьменнікаў і мастакоў і іх творы, герояў Вялікай Айчыннай вайны, артыстаў кіно і тэатра.

Вялікую цікавасць уяўляюць паштоўкі, выдадзеныя ў перыяд Першай сусветнай вайны краінамі-удзельнікамі ваенных дзеянняў: Расіяй, Германіяй, Францыяй, Аўстрыяй і інш. Гэтыя паштоўкі выдаваліся з подпісамі на рускай, нямецкай, польскай і французскай мовах. Само выданне такіх карткаў наводзіць на думку, што кіраўніцтва Германскай імперыі разглядала гэтыя тэрыторыі як свае. Подпісы на паштоўках ўнікальныя. Так, адна з паштовак з выглядам г.Баранавічы мае два подпісы: на нямецкай мове - Kaiser Wilhelm strasse, на рускай - вуліца Аляксандраўская [5; 18; 27, с.55]. Багатыя зборы

паштовок гэтага перыяда знаходзяцца ў фондах НГМБ, калекцыях У.Ліхадзедава і У.Багданава. Менавіта паштовыя карткі вызначанай тэматыкі сталі фаварытамі выставачных праектаў музеяў на працягу 2014-2018 гг.

Выявы даюць магчымасць больш даведацца аб бытавой культуры, архітэктурных перавагах людзей. Выгляд людзей на дакументальных і віншавальных паштоўках дазваляе прасачыць модныя тэндэнцыі ў адзенні.

Зборы адкрытых лістоў могуць стаць каштоўным крыніцай пры правядзенні генеалагічных даследаванняў, вывучэнні гісторыі некалькіх пакаленняў сем'яў на працягу XX стагоддзя.

Краявідныя паштоўкі з інтэр'ерамі розных музеяў часткова адлюстроўваюць метадыку, прынцыпы пабудовы пастаянных і часовых экспазіцый, што дазваляе меркаваць аб развіцці музейна-экспазіцыйнай дзейнасці.

Бытаванне адкрытых лістоў напрамую звязана са станаўленнем паняцця "помнік гісторыі і культуры»: распаўсюджванне і тыражаванне паштовых картак з выявамі славукасцяў пэўнага горада (або краіны) спрыялі злучэнню вобразу мясцовасцяў менавіта з захаванымі аб'ектамі. На старых ілюстраваных паштоўках могуць быць размешчаны малюнкi і творы архітэктурны, што не захаваліся [2].

Паштоўкі адыгрываюць вялікую ролю ў папулярнасці твораў мастацтва. Рэпрадукцыйныя паштоўкі з'яўляюцца выяўленчай крыніцай, дзякуючы якой можна рабіць высновы пра цікавасць дзяржавы і шырокай публікі да творчасці таго ці іншага мастака ці мастацкага аб'яднання [17]. На адваротным баку паштовок маглі быць надрукаваны дадатковыя звесткі аб аўтары і ілюстраваным аб'екце. На рэпрадукцыйным паштоўках давалася інфармацыя аб месцы знаходжання арыгінала, яго памеры, тэхніка выканання і нават на якой выставе экспанавалася дадзеная праца, біяграфія аўтара ці мастацтвазнаўчы аналіз твора. Так, на паштоўцы з выглядам г.п. Свіслач прадстаўлены малюнак мясцовага касцёла, выкананы Н.Орды. Там жа, на

адным баку размешчана і кароткая інфармацыя пра гісторыю стварэння дадзенага архітэктурнага аб'екта [27, С.314].

Рэпрадукцыйныя паштоўкі ў шэрагу выпадкаў засталіся адзінымі крыніцамі пра творы мастацтва, страчаныя музейнымі ўстановамі падчас Другой сусветнай вайны. Так, у калекцыі расійскага філакартыста С.У.Розанава знаходзіцца картка з выявай карціны Д.Р.Лявіцкага “Партрэт графа Санці”, перададзенай у Карцінную галерэю БССР у 1940 г. Рускім музеям [21].

У асяроддзі філакартыстаў вялікай папулярнасцю карыстаюцца віншавальныя паштоўкі. Іх сюжэты былі разлічаны на розныя густы і сацыяльныя слаі грамадства і складаліся з сімволікі святаў. На віншавальных картках паспяхова знаходзілі адлюстраванне тэхнічныя навіны XX стагоддзя.

Як высветлілі супрацоўнікі Гродзенскага гісторыка-археалагічнага музея, у XIX стагоддзі калядныя паштоўкі ў Беларусь завозілі з Германіі, Італіі і Расіі. Закупляліся карткі без надпісаў і ўжо ў Беларусі друкавалі на іх: *Wesołych świąt !*, або «З Калядамі!» [5]. З пачаткам XX стагоддзя ў моду ўвайшоў рускі стыль. Падчас Першай сусветнай вайны і звяржэння самадзяржаўя ваенная тэматыка з'яўляецца і ў сюжэтах віншавальных паштовак. У перыяд двух першых дзесяцігоддзяў савецкай улады паштоўкі былі абвешчаны перажыткам буржуазнага перыяду. Але людзі ўсё роўна віншавалі адзін аднаго, выкарыстоўваючы для гэтых мэтаў захаваўшыся замежныя паштоўкі са святочнымі сюжэтамі [28 - 30]. Традыцыя навагодніх паштовак вяртаецца толькі ў гады Вялікай Айчыннай вайны. Сюжэты гэтых паштовак у большасці носяць характар ваенна-палітычнай сатыры, але сустракаюцца і экзэмпляры, выкананыя ў стылі дзіцячых малюнкаў і лістоў да бацькі на фронт [29 С.10-11], што наглядна дэманструе збор Нацыянальнага гістарычнага музея.

Пасля стварэння у 1953 г. Дзяржаўнага выдавецтва выяўленчага мастацтва перапіска з дапамогай віншавальных паштовак прынала той характар, які яна

насіла да кастрычніка 1917 г. Сімволіка шэрагу рэлігійных святаў у трансфармаваным выглядзе паспяхова прысутнічала і на савецкіх паштоўках. У абставінах савецкага дыфіцыта паштоўка часам становілася паўнаwartасным падарункам. Практыка віншавання паштоўскай з цягам часу ператварылася ў абавязковы рытуал для жыхароў СССР, ажыццяўляючы сувязь прасторы і часу. Рытуал віншавання ўяўляў сістэму, дзе сумясціліся задачы ўлады (прапаганда праз сістэму сімвалаў і тэкстаў) і неабходнасць камунікацыі паміж людзьмі. Трэба адзначыць, што камунікацыя праз паштоўку ажыццяўлялася не толькі праз пошту. Гэтыя абставіны судзейнічалі фарміраванню вельмі прадстаўнічых калекцый сярод устаноў культуры (перш за ўсё, музеяў і бібліятэк) і прыватных збіральных, захаваліся паштоўкі ў асабістых архіўных фондах выбітных асоб Беларусі.

Па выявам ілюстраваных паштовак яскрава бачна захаванне ў савецкай святочнай культуры традыцыйных элементаў свята, а таксама падзел святочнай прасторы на сельскую (у фармаце народнага свята) і гарадскую (з дэманстрацыяй і салютам). У афармленні пасляваеннай савецкай віншавальнай паштоўкі можна вызначыць два накірункі: ідэалагічна-прапагандысцкае і сентыментальна-дзіцячае. Шырока прадстаўлена ў сюжэтах паштовак адчуванне пачуцця калектыўнай радасці. Неабходна адзначыць выданне святочных паштовак на мовах народаў СССР.

Адкрытыя лісты на працягу свайго існавання выкарыстоўваліся і ў прапагандысцкіх мэтах. Пасля пачатку Першай сусветнай вайны і звяржэння самадзяржаўя ваенная і палітычная тэматыка з прапагандысцкімі заклікамі з'яўляецца ў сюжэтах калядных і велікодных паштовак. У 1920 - 1921 гадах з'яўляюцца дабрачынныя паштоўкі, на адваротным баку якіх размяшчаліся заклікі: «На карысць галадаючых дзяцей» і т. п. [29, С.8]. Сучасныя калекцыянеры ў якасці тлумачэння адсутнасці цікавасці да савецкіх паштовак пазначаюць іх залішнюю ідэалагізаванасць. Але вывучэнне публікацый савецкіх часопісаў за 1930-я гады сведчыць, што ў грамадстве існавала незадаволеннасць тэматыкай сюжэтаў на паштоўках, выдаваемых

“Саюздрукам” і “Саюзфота” : мала фота герояў-працаўнікоў і “мастацкіх выяў домны” пры вялікай колькасці паштовак пра курортныя мясцовасці і артыстаў [9]. Мэтам прапаганды савецкага ладу жыцця служылі і паштоўкі-рэпрадукцыі твораў выяўленчага мастацтва з выстаўкі “Індустрыя сацыялізму” [17 Спр.109 ЛЛ. 3, 9, 10, 13]. Прысутнасць дзяцей на віншавальных паштоўках таксама з’яўляецца прапагандыскім ходам,- гэта пасыл-вобраз, звернуты да дарослых: менавіта дзеці канцэнтруюць радасць жыцця, яны з’яўляюцца ўвасабленнем мараў аб шчасці.

Савецкі перыяд пакінуў для даследчыкаў багацейшы збор паштовак-запрашэнняў на выбары дэпутатаў розных узроўняў. Такія крыніцы спалучаюць рысы адкрытых лістоў і ўлётак-плакатаў. Стыль звароту да грамадзян – персанальны, людзей запрашаюць выканаць грамадзянскі доўг ад імя “акруговай выбарчай камісіі” і аддаць свай голас за кандыдата ад “блока камуністаў і беспартыйных”. Дарэчы, з такіх лістоў-запрашэнняў, можна даведацца, што у савецкі час выбарчыя камісіі працавалі ў іншым графіку – з 6 раніцы да 10 вечара.

Беларускія аўтарскія паштоўкі ў эміграцыі рабілі творцы – аматары і прафесійныя мастакі - Івонка Сурвіла, Пётр Мірановіч, Віктар Жаўняровіч, Галіна Русак, Мікалай Пашкевіч, Дзмітры Чайкоўскі. Сярод сюжэтаў аўтарскіх паштовак былі выявы гарадоў, архітэктурных помнікаў, краявідаў Беларусі. Захаваліся выдадзеныя за мяжой беларускія калядныя паштоўкі: у зборы Беларускага інстытута навукі і мастацтва ў Нью-Ёрку і ў лонданскай Беларускай бібліятэцы імя Скарыны. У эміграцыі было выдадзена больш за 50 калядных паштовак. Для паштовак часам выкарыстоўвалі інтэрнацыянальныя сюжэты, але на развароце заўсёды давалі беларускі тэкст. [1, 26].

Тэксты з’яўляюцца не менш важнай часткай адкрытых лістоў, часам – вызначальнай для даследчыкаў [20]. Цікава, што ў першы перыяд бытавання паштовак на адваротным баку прысутнічаў надпіс : “Пошта не прымае на сабе адказнасць за змест паведамленняў”.

У большасці сваёй перапіска на паштоўках з'яўляецца аднабаковай. Гэтая аднабаковасць у нейкай ступені заахвочвае камунікатыўныя сродкі: напісанне і адпраўленне паштовак лічыцца, у першую чаргу, прыкметай жыцця, а ўжо затым - матывацыяй да пісьмовага дыялогу [29 С. 11-21]. Сістэматычная перапіска ў форме лістоў ў другой палове XX ст. паступова змяншалася, але людзям патрэбна была камунікацыя. Часта замест лістоў выкарыстоўваліся краявідныя фотапаштоўкі: так атрымлівалася выяўленча-пісьмовая крыніца [11,12]. На маленькіх віншавальных картках разам з пажаданнямі размешчаны міні-паведамленні аб паўсядзённым жыцці аўтараў: бытавых умовах і дабрабыце, сямейных справах, стане здароўя. Даследаванне віншавальных паштовак позднесавецкага перыяду ярка дэманструе, што меры адыходу традыцыйнага эпістальярнага жанра, паштоўкі актыўна выкарыстоўваліся для гэтых мэтах.

Тактоўная стрыманасць з-за адкрытай формы адпраўкі паштовак ўзмацнілі ўсеагульную тэндэнцыю да скарачэння пісьмовага тэксту і да ўжывання простых слоў і выразаў. Вывучэнне вялікай колькасці паштовак захавала неверагоднае прастадушнасць аўтараў тэкстаў, створаных у таталітарным грамадстве. Пры адсутнасці на паштоўках гатовых тэкстаў віншаванні прыдумывалі самі людзі. Пажаданні былі простыя: шчасця і здароўя, кахання і дабрабыту, поспехаў на працы і міру. У адным віншаванні гучаць адначасова паспяхова суіснуюць “ідэйныя” (поспехаў на блага Радзімы, дзецям расці карыснымі грамадзянамі) і прыватныя пажаданні [10, Л.3; 30 С. 11-21].

Аўтаматызаваныя дзеянні віншавання паштоўкамі зацвердзіліся ў паўсядзённасці людзей на вялікай прасторы, негледзячы на палітычныя катаклізмы. Ўзоры віншаванняў 1980 - 1990 х гадоў з цягам часу набываюць новы сэнс. Паштоўкі прыгаданага перыяду ўтрымліваюць шмат спавешчанняў з характарыстыкай тагачаснай сацыяльна-эканамічнай і духоўна-эмацыянальнай сітуацыі жыхароў краіны, разважаннімі аб дзеяннях кіраўніцтва. На пачатку 1990-х гадоў, пасля развалу СССР, не гледзячы на

межы, людзі па звычцы віншавалі адзін аднаго са святамі 8 сакавіка, 1 і 9 мая, Новага года і , часам, 7 лістапада. Такім чынам яны спрабавалі пераадолець вакуум зносін, які ўзнік пасля распаду вялікай краіны, - паштоўкі з'яўляліся аб'яднаючым звяном.

Паштоўка, незалежна ад тэматыкі, чым даўжэй захоўваецца, тым большую гістарычную каштоўнасць уяўляе. І ўсе ж сёння асноўным прадметам калекцыянавання і актуалізацыі з'яўляюцца краявідныя паштоўкі, выпушчаныя да 1917 года, а таксама віншавальныя карткі. Савецкая паштоўка цікавіць мастацтвазнаўцаў і калекцыянераў больш як мастацкі прадмет. У якасці прычыны непавагі калекцыянераў да савецкіх і постсавецкіх картак У. А. Ліхадзедаў пазначае, што ў іх "няма душы" [3].

Выкарыстанне паштовак працягваецца і ў наш час. З'явілася электронная паштоўка. Развіваецца мастацтва самаробнай паштоўкі. Функцыянуюць рэкламныя і карпаратыўныя паштоўкі. Застаюцца актуальнымі ілюстраваныя паштоўкі з выявай славукасцяў і сувенірныя паштоўкі да знамянальных падзей. Нацыянальны мастацкі музей Беларусі сумесна з Белпоштай аднавілі выпуск рэпрадукцыйных паштовак з творамі беларускіх майстроў.

Паштоўка - гэта перспектыўны аб'ект музейнага паказу. Як комплексныя крыніцы, ілюстраваныя адкрытыя лісты валодаюць такімі вартасцямі музейнага прадмета як інфарматыўнасць і прывабнасць. Таму музейныя ўстановы і бібліятэкі пры правядзенні выстаў аддаюць перавагу не толькі паштоўкам стогадовай даўніны, але таксама і маляўнічым паштоўкам да любімых святаў - 8 сакавіка і Новы год. У 2015 г. быў паспяхова праведзены фестываль аўтарскай паштоўкі, арганізаваны Музеем гісторыі беларускага кіно і Беларускай асацыяцыяй дызайнераў [26] .

Адметныя рысы паштоўкі патрабуюць сур'езных падыходаў пры выданні каталогаў адкрытых лістоў. Прымаючы да ўвагі комплекснасць гэтых крыніц, навуковая публікацыя павінна прадугледжваць і наяўнасць крыніцазнаўчай крытыкі.

Усё вышэй сказанае сведчыць аб тым, што адкрытыя лісты з'яўляюцца каштоўнай часткай гісторыка-культурнай спадчыны. Шматгранны інфармацыйны патэнцыял паштовак вельмі шырокі і заслугоўвае ўважлівага вывучэння.

ЛІТАРАТУРА

1. Гордиенко Н. Белорусские рождественские открытки на Западе
Электрон.ресурс: <https://www.kp.ru/daily/26324/3205321/>
2. Дубатовка Г., Лапковская І. Почтовые открытки в фондах
Белорусского государственного архива кинофотодокументов // *Архівы і справаводства*. – 2008. - №4. – С.134-141
3. Лиходедов В.А. Минск. Путешествие во времени. – Минск:Звезда,
2015. – 269 с.
4. Карлюкевич А. Почтовая открытка: диалог с прошлым. // *Банкаўскі веснік*. - №1. – 2009. – С.62-65
5. Комягина О. Белорусские рождественские открытки в XIX веке
печатали в Германии // *Комсомольская правда в Беларуси*. –
24.12.2014. с.6
6. Ларина А.Н. Документальная открытка конца XIX – начала XX
века как источник по истории и культуре Москвы // Автореф.
диссер. К.и.н. 07.00.09. – М., 2004. ; [Электрон. Рэсурс] – Рэжым
доступа: <http://www.dissercat.com/>
7. Ларина А.Н. Почтовая открытка в руках историка - Историк и
художник. – 2004. - №2 – с.109-121
8. Маркова В.О. Открытые вопросы терминологии в филокартии // *ЖУК*. – 2009. - №2-3 (21-22). – С.9-13
9. Набатов Б. Фотооткрытку – в массы! // *Советское фото*. – 1933. -
№5. – С.30-31
10. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (НАРБ) Ф.551 Воп.1
С.147

11. НАРБ Ф.599 Воп.1 С.70
- 12.НАРБ Ф.599 Воп.1 С.71
- 13.НАРБ Ф.606 Воп.1 С.42
14. НАРБ Ф.1456 Воп.1 С.95
- 15.НАРБ Ф.1456 Воп.1 С.96
- 16.НАРБ Ф.1456 Воп.1 С.98-99
- 17.НАРБ Ф.1456 Воп.1 С.100, 108, 109, 110
- 18.Нацыянальны гістарычны музей Рэспублікі Беларусь -[Электронны рэсурс] – Рэжым доступу: <http://www.histmuseum.by/collections>
- 19.Нацыянальны гістарычны музей Рэспублікі Беларусь. – Фонды. – Філакартыя.- КП 45548_19; КП43567_13; КП43567_14; КП 43534_2;КП 43473_30; КП 43473;КП 43473_22; КП 43473_14;КП 43473_8; КП 43363_2; КП 43363_5; КП 042982_43, НД3107, НД 31310;КП 43226_3.
- 20.Партолина Н. Жители Глубокого вкладчину купили для музея уникальную открытку с видом города. // Комсомольская правда в Беларуси. – 17.01.2015. - С.6
21. Розанов С.С. В поисках утраченного. - [Электронны рэсурс] – Рэжым доступу: [http:// www.bipost.org/page.php?id=330](http://www.bipost.org/page.php?id=330)
- 22.Самбур М.В. Открытка в контексте культуры: атрибуция, научное описание ,экспонирование // Диссер. К.и.н. 24.00.03. – М., 2014 – 178 с.
- 23.Тиновицкий Г. Всесоюзная сельскохозяйственная выставка. Павильон «Московская, Рязанская и Тульская области». – Иллюстрационно-издательское бюро ВСХВ, 1939. – [калекцыя НББ, ізаматэрыял: 17//3774А(008)]
- 24.Третьякова В.П. Поговорим о терминах.// ЖУК. – 2009, №2-3 (21-22). – С.5-8
25. Фанштейн Первые русские художественные открытки // Советский коллекционер. – 1965. – Вып.3. – С.116-124

26. Харэўскі С. На добры ўспамін пра незавершаны мінулы час. - [Электронны рэсурс] – Рэжым доступу: <http://na-dobry-wspamin-pra-pyezavyershany-minuly-chas.html>
- 27.Целеш В. Гарады беларусі на старых паштоўках. – Мн.:Беларусь, 2014 – 335 с.
28. Чапкина М.Я. Москвичи поздравляют. – М.: Контакт-культура, 2009. – 256с
- 29.Чапкина М.Я. Привет из столицы. Советская поздравительная открытка 1917-1991. – М, 2013
30. Шабурова О. Советский мир в открытке. – Екатеринбург: Кабинетный ученый, 2017. – 327 с.

3 ПРАКТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ

3.1 Тэматыка семінарскіх заняткаў

Семінарскія заняткі разлічаны на набыццё практычных ведаў па адпаведнаму курсу. Пры падрыхтоўцы неабходна карыстацца як асноўнай так і дадатковай літаратурай, рабіць неабходныя нататкі, імкнуцца да сварэння пэўных абагульненняў на падставе вывучанага і асэнсаванага фактычнага матэрыялу. Прапанаваны спіс літаратуры носіць рэкамендацыйны характар. Пералічаныя крыніцы могуць выкарыстоўвацца як цалкам, так і выбарачна. Для падрыхтоўкі дазваляецца карыстацца іншымі дапаможнікамі, перыядычнай літаратурай і рэсурсамі Інтэрнэта.

Форма выканання работы – напісанне рэферату, вусны адказ у выглядзе паведамлення з прэзентацыяй, гутарка па тэме, напісанне кантрольнага тэста.

Семінар 1 . Гісторыя крыніцазнаўства як навукі

1. Зараджэнне крыніцазнаўства як навукі.
2. Назапашванне вопыту апрацоўкі і аналізу крыніц ў эпоху феадалізма.
3. Развіццё крыніцазнаўства ў Новы час.
4. Развіццё замежнага крыніцазнаўства ў Найноўшы час.
5. Станаўленне і развіццё савецкага крыніцазнаўства.
6. Развіццё крыніцазнаўства ў РФ.
7. Крыніцазнаўства на Беларусі.

Тэмы рэфератаў

1. Погляды І.Лявелея на крыніцазнаўства і спецыяльныя гістарычныя дысцыпліны.
2. Унёсак В.О.Ключэўскага ў тэорыю методыкі крыніцазнаўства
3. Крыніцазнаўства як сістэматызаванае цэласнае вучэнне ў канцэпцыі А.С. Лапа-Данілеўскага.
4. Унёсак М.Доўнар-Запольскага ў развіццё крыніцазнаўства.
5. Крыніцазнаўчая дзейнасць Д.І.Даўгялы.

6. Беларускае крыніцазнаўства на сучасным этапе

Літаратура:

1. Бандзелікаў, М.Ф. Асновы тэорыі і методыкі крыніцазнаўства: вуч. дапамож./ М.Ф. Бандзелікаў – 2-е выд., стэр. - Мн.: БДПУ, 2004.- 46 с.
2. Грицкевич В.П., Каун С.Б., Ходин С.Н. История и теория источниковедения. – Мн.: БГУ, 2008.
3. Источниковедение: учебник для академического бакалавриата / Е. Д. Твердюкова [и др.] ; под ред. А. В. Сиренова. — М. : Юрайт, 2021. — 396 с.
4. Медушевская, О. М. Собрание сочинений : в 4 томах / О. М. Медушевская ; под общ. ред. А. Н. Медушевского. – Москва ; Берлин : Директ-Медиа, 2017. – Том 2. Источниковедение: теория, история, метод. – 881 с. : ил. – Режим доступа: по подписке. – URL: <https://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=480151> . – Библиогр. в кн. – ISBN 978-5-4475-9240-0. – DOI 10.23681/480151. – Текст : электронный.
5. Русина, Ю. А. Методология источниковедения : [учеб. пособие] / Ю. А. Русина ; М-во образования и науки Рос. Федерации, Урал. федер. ун-т. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2015. – 204 с. - [Электронный ресурс] Режим доступа: <https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/34723/1/978-5-7996-1466-9.pdf>

Семінар 2 . Метады вывучэння гістарычных крыніц.

1. Метады тэксталагіі і лінгвістыкі ў даследаванні пісьмовых крыніц.
2. Метады семіётыкі пры вывучэнні гістарычных крыніц.
3. Выкарыстанне метаду дэканструкцыі.
4. Выкарыстанне дасягненняў гістарычнай псіхалогіі і псіхагісторыі ў даследаванні крыніц.
5. Абмежаваныя магчымасці традыцыйных метадаў вывучэння крыніц.
6. Колькасныя метады вывучэння крыніц.
7. Выкарыстанне інфармацыйных тэхналогій.
8. Магчымасці інфармацыйных тэхналогій і колькасных метадаў пры вывучэнні апавядальных крыніц.

Літаратура:

1. *Источниковедение: учебник для академического бакалавриата* / Е. Д. Твердюкова [и др.] ; под ред. А. В. Сиренова. — М. : Юрайт, 2021. — 396 с.
2. *Медушевская, О. М. Собрание сочинений : в 4 томах* / О. М. Медушевская ; под общ. ред. А. Н. Медушевского. – Москва ; Берлин : Директ-Медиа, 2017. – Том 2. Источниковедение: теория, история, метод. – 881 с. : ил. – Режим доступа: по подписке. – URL: <https://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=480151> . – Библиогр. в кн. – ISBN 978-5-4475-9240-0. – DOI 10.23681/480151. – Текст : электронный.
3. *Русина, Ю. А. Методология источниковедения : [учеб. пособие]* / Ю. А. Русина ; М-во образования и науки Рос. Федерации, Урал. федер. ун-т. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2015. – 204 с. - [Электронный ресурс] Режим доступа: <https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/34723/1/978-5-7996-1466-9.pdf>
4. *Ходзін, С.М. Крыніцазнаўства гісторыі Беларусі: дапаможнік* / С. М. Ходзін. - Мн.: БДУ, 2012. – 255 с. Текст : электронный.- Режим доступа: <https://ru.by1lib.org/book/3259580/a905ed>

Семінар 3 Класіфікацыя і сістэматызацыя крыніц.

1. Паняцце аб сістэматызацыі і класіфікацыі крыніц. Класіфікацыя і сістэматызацыя: агульнае і асаблівае.
2. Віды сістэматызацый. Класіфікацыя крыніц па паходжанню і відах
3. Першыя класіфікацыі на “рэшткі” і “паданні”.
4. Тыпалагічныя класіфікацыі крыніц па знешніх прыкметах.
5. Класіфікацыя пісьмовых крыніц.

Тэмы рэфератаў:

1. Творчасць С.О.Шмідта.
2. Творчасць Л.Н.Пушкарова
3. Творчасць Д.І.Кавальчанкі

Літаратура:

1. Русина, Ю. А. Методология источниковедения : [учеб. пособие] / Ю. А. Русина ; М-во образования и науки Рос. Федерации, Урал. федер. ун-т. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2015. – 204 с. - [Электронный ресурс] Режим доступа: <https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/34723/1/978-5-7996-1466-9.pdf>
2. Пронштейн А. П., Задера А. Г. Методика работы над историческими источниками. Учеб.-метод. пособие. - М., 1977. – 340 с.
3. Пушкарев Л. Н. Классификация русских письменных источников по отечественной истории.- М., 1975. – 413 с.
4. Ходзін С.М. Крыніцы гісторыі Беларусі (гісторыка-кампаратыўнае вывучэнне). - Мн.: БДУ, 2012. – 192 с.
5. Шмидт С. О. Путь историка: Избр. тр. по источниковедению и историографии. - М., 1997.- 479 с.
6. Грицкевич В. П., Каун С. Б., Ходин С. Н. Теория и история источниковедения. - Мн., 2008. – 220 с.

Практычны занятак 3. Крыніцазнаўчая эўрыстыка

1. Мэты і задачы пошуку крыніц.
2. Архіўная эўрыстыка.
3. Гістарычная бібліяграфія.
4. Археяграфічныя выданні.
5. Бібліяграфічная эўрыстыка. Метады бібліяграфічнага пошуку.
6. Пошук крыніц ў Інтэрнэце.

Занятак праводзіцца ў Нацыянальнай бібліятэцы і БДМЛМ і прадугледжвае разгляд наступных пытанняў на тэарэтычным і практычным узроўні.

У Нацыянальнай бібліятэцы Беларус студэнты сустракаюцца з супрацоўнікамі даведачнага аддзела вывучаюць методыку бібліяграфічнага пошуку, спрабуюць ажыццявіць самастойны пошук па наступных навіцыях: даведнікі, слоўнікі па розных галінах ведаў, класіфікатары УДК, бібліяграфічныя паказальнікі па ўсіх галінах, бізнэс-даведнікі, сістэма каталогаў.

Другая частка занятка адбываецца ў БДАМЛМ. Разглядаюцца методыка, магчымасці і асаблівасці архіўнага пошуку, архіўныя даведнікі і праца ў чытальнай зале архіва. Для прыкладаў пошуку па вызначаных тэмах выбіраюцца накірункі інфармацыі, неабходныя для падрыхтоўкі курсавых работ.

Літаратура:

1. Архивные документы Республики Беларусь – сокровища социальной памяти государства: справочник. – Мн.: НАРБ, 2005. – 170 с.
2. Беларускі дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтваў: даведнік. – Мн.: БелДНЦДАС, 1997. – 257 с
3. Белорусский государственный архив кинофотофонодокументов: справочник. Ч. 1. Кинодокументы. – Молодечно, 2002. – 195 с.
Глобальная сеть Internet в информационном обеспечении исторических исследований и образования // Е. Б. Белова, Л. И. Бородкин, И. М. Гарскова и др. Ист. информатика. М., 1996. С. 369—373.
4. Государственные архивы Республики Беларусь. 1944–1997.– Мн.: БелДНЦДАС, 2000. – 473 с.
5. Дакументы НАФ РБ в Национальной библиотеке и музеях системы Министерства культуры и печати РБ. – Мн.: БелНИИДАД, 1995. – 157 с.
6. Дакументы па гісторыі Беларусі, якія зберагаюцца ў Цэнтральных архівах СССР.- Мн., 1991. – 431 с.
7. Доорн П. Электронный лабиринт: возможности и «ловушки» компьютерной системы INTERNET для историков // Круг идей:

развитие исторической информатики. Тр. II конф. Ассоциации «История и компьютер».- М., 1995. - С. 122—135.

8. Научно-справочный аппарат государственных архивов Республики Беларусь / сост. Т. И. Седляревич — Мн.: БелНИИДАД, 2007 — 76 с.

Семінар - практычны занятак 5. Крыніцазнаўчая знешняя

крытыка.

1. Роля спецыяльных гістарычных дысцыплін на этапе знешняй крытыкі крыніц.
2. Устанаўленне месца стварэння крыніц.
3. Атрыбуцыя крыніц.
4. Новыя метады і падыходы атрыбуцыі крыніц з выкарыстаннем колькасных метадаў і інфармацыйных тэхналогій.

Літаратура:

1. Голиков, А. Г. Методика работы с историческими источниками : учебное пособие для студентов высших учебных заведений, обучающихся по направлению подготовки 030600 "История" / А. Г. Голиков, Т. А. Круглова; под ред. А. Г. Голикова. - Москва : Академия, 2014. - 223, [1] с.
2. Грицкевич, В. П. Теория и история источниковедения. / Грицкевич В. П., Каун С. Б., Ходин С. Н. - Мн.: БГУ, 2008. – 254 с.
3. Жучкевич В. А. Общая топонимика. - Мн., 1980. – 239 с.
4. Источниковедение : учеб. пособие / И. Н. Данилевский, Д. А. Добровольский, Р. Б. Казаков и др. ; отв. ред. М. Ф. Румянцева ; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». — М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2015. — 685, с.
5. Источниковедение : учебник для академического бакалавриата / Е. Д. Твердюкова [и др.] ; под ред. А. В. Сиренова. — М. : Издательство

Юрайт, 2021. — 396 с. — Серия : Бакалавр. Академический курс. — ISBN 978-5-534-03318-2.

6. Климишин И. А. Календарь и хронология. - М., 1985. – 182 с.
7. Лихачев Д. С. Текстология.- М., 1983. – 387 с.
8. От Нестора до Фонвизина: Новые методы определения авторства / Под ред. Л. В. Милова. - М., 1994. – 185 с.
9. Пиотровский Р. Г. Анонимные произведения и их авторы.- Мн., 1988. – 314 с.
- 10.Пронштейн А. П., Кияшко В. Я. Хронология. - М., 1981. – 293 с.
- 11.Рылюк Г. Я. Истоки географических названий Беларуси (с основами общей топонимики).- Мн., 1997. – 391с.

Заданні да практычнай часткі занятка

1. Вызначыце, чым з’яўляецца прыпіска на палях у “Летапісце” першай паловы 17 ст. “трютут або дань Литва Руси який давала”. Для чаго зроблена такая прыпіска?

2. Якія высновы можна зрабіць даследчык, які прачытае наступны тэкст Іпацеўскага летапісу : “И бяху приятели Ростиславу от Полцан, оже хотятъ и яти. И начаша Ростислава звати льстью у братцину к святой богородици к старей на Петров день, да ту имуть и : он же еха к ним изволочивъся в броне под порты, и не смеша на нь дърнути. Наутрии же день начаша и вабити к собе, рекуче:”Княже! Поеди к нам , суть нь с тобою речи, поеди же к нам в город; бящеть бо князь в то веремя на Белцици. И рече Ростислав послом :” А вчера есмь у вас был; а чему есте не молвили ко мне, а что вы было речи” – обаче без всякого извета еха к ним у город. И се погна из города детьский его противу ему: “Не езди княже, вече ти в городе, и дружину ти избиваютъ, а те хотятъ яти. И ту воротися опять и съвъкупися весь с дружиною на Белцици, и откуда поиде полком к брату Володареви Менску...”

3. Адзін з даследчыкаў вызначыў, што ў “Слове пра паход Ігаравы” сустракаюцца слова, якія характэрны для пскоўскага дыялекта. Знаўдзіце іх ў тэксце. Аб чым гэтыя словы сведчаць?

4. Вызначыце, аб чым сведчыць з’яўленне табліц у попісах войска ВКЛ 16 ст., інвентарах 17 ст.

Фрагмент попіса войска ВКЛ 1567 г.

	кані	Кані на ласку караля	Усіх каней	драбы
Пан Мікалай Крыштаф Радзівіл, князь з Олька і Несвіжа за усіх маёнткаў сваіх ставіў пошту	539	-	539	386
Князь Слуцкі Юры Юр’евіч ставіў пошту з маёнткаў сваіх	478	-	478	300
Пані Станіславова Кішчэная, ваяводзіна віцебская, пані Ганна Радзівілаўна ставіць з маёнткаў сваіх	407	-	407	160
Пан Мікалай Радзівіл, ваявода віленскі, канцлер ВКЛ, стараста мазырскі, ставіць пошту з маёнткаў сваіх	400	-	400	200
Пан Ян Еранімавіч Хадкевіч, стараста жамойцкі, маршалак земскі ВКЛ ставіць пошту з сваіх маёнткаў	360	-	360	240

6. Вызначыце, у яким годзе на сучаснай сістэме была складзена дамова аб саюзе паміж вялікім князем літоўскім Вітаўтам і вялікім князем цверскім

Барысам Аляксандравічам на падставе таго, што ў дакуменце маецца наступны запіс: “Писан в Тфери в лето 6935, августа 3, индикта 5”?

7. Вызначыце дзень, у які вялікі князь літоўскі і кароль польскі Уладіслаў II Ягайла выдаў прывілей брату Скіргайлу, на якому той атрымаў у валоданне Трокскае княства, Мінск, Полацк, Свіслацкую воласць, Бабруйск, Рэчыцу і інш. Прывілей “кончано и писано оу Ловехъ Скоистерскихъ оу первую нед(е)лю по с(вя)т(е)мь Марку еуаг(е)листе под леты б(ож)ьими 1387” дзень св.евангеліста Марка ў 1387 г. адзначаўся ў чацвёрты чацвер красавіка.

Семінар 6. Падложныя і падробленыя крыніцы.

1. Паняцце аб падробке.
2. Прычыны падробкі дакументаў і рэчавых крыніц.
3. Меркантильныя інтарэсы як прычына стварэння падробак.
4. Стварэнне падробак на карысць групавых інтарэсаў.
5. Прапагандысцкая матывацыя.
6. Прыкметы падробленых крыніц.
7. Падробкі выяўленчых крыніц

Літаратура:

1. Голиков, А. Г. Методика работы с историческими источниками : учебное пособие для студентов высших учебных заведений, обучающихся по направлению подготовки 030600 "История" / А. Г. Голиков, Т. А. Круглова ; под ред. А. Г. Голикова. - Москва : Академия, 2014. - 223, [1] с.
2. Грицкевич, В. П. Теория и история источниковедения. / Грицкевич В. П., Каун С. Б., Ходин С. Н. - Мн.: БГУ, 2008. – 254 с.
3. Источниковедение : учеб. пособие / И. Н. Данилевский, Д. А. Добровольский, Р. Б. Казаков и др. ; отв. ред. М. Ф. Румянцева ; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». — М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2015. — 685, с.

4. Источниковедение : учебник для академического бакалавриата / Е. Д. Твердюкова [и др.] ; под ред. А. В. Сиренова. — М. : Издательство Юрайт, 2021. — 396 с. — Серия : Бакалавр. Академический курс. — ISBN 978-5-534-03318-2.
5. Козлов В.П. Тайны фальсификации. Анализ подделок исторических источников. — М., 1994.
6. Медушевская, О. М. Собрание сочинений : в 4 томах / О. М. Медушевская ; под общ. ред. А. Н. Медушевского. — Москва ; Берлин : Директ-Медиа, 2017. — Том 2. Источниковедение: теория, история, метод. — 881 с. : ил. — Режим доступа: по подписке. — URL: <https://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=480151> . — Библиогр. в кн. — ISBN 978-5-4475-9240-0. — DOI 10.23681/480151. — Текст : электронный.
7. Ходзін, С.М. Крыніцазнаўства гісторыі Беларусі: дапаможнік / С. М. Ходзін. - Мн.: БДУ, 2012. — 255 с. Текст : электронны.- Режим доступа: <https://ru.by1lib.org/book/3259580/a905ed>

Семинар 7. Заканадаўчыя крыніцы па гісторыі Беларусі Новага і

Найноўшага часу

1. Этапы развіцця заканадаўства Расійскай імперыі.
2. Фарміраванне паняцця “закон”. Праблема кваліфікацыі крыніц.
3. Развіццё сістэмы публікацыі заканадаўчых крыніц. Новыя віды актаў.
4. Устаўныя граматы БНР як гістарычная крыніца.
5. Першыя савецкія дэкрэты.
6. Савецкія Канстытуцыі.
7. Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь. Рэдакцыі 1994 і 2022 гг..

Літаратура:

1. Голиков, А.Г. Источниковедение отечественной истории.- М.:МГУ, Росспэн, 2000. — 437с.
2. Доўнар, Т. І. Гісторыя дзяржавы і права Беларусі / Т. І. Доўнар. — 3-е выд. — Мінск : РІПА, 2018. — 267 с.

3. Источниковедение : учебник для академического бакалавриата / Е. Д. Твердюкова [и др.] ; под ред. А. В. Сиренова. — М. : Издательство Юрайт, 2021. — 396 с. — Серия : Бакалавр. Академический курс. — ISBN 978-5-534-03318-2.
4. Источниковедение: Теория. История. Метод. Источники Российской истории: Учеб. пособие // И. Н. Данилевский, В. В. Кабанов, О. М. Медушевская, М. Ф. Румянцева. М., 2000. – 701с.
5. Матюшевская, М.И. Источниковедение истории Беларуси: учеб.-метод. комплекс: в 3 ч. Ч. 1: Материалы законодательства на Беларуси ІХХХІ вв. / М.И. Матюшевская. - Могилев: УО «МГУ им. А.А. Кулешова», 2010. - 44 с.
6. Медушевская, О. М. Собрание сочинений : в 4 томах / О. М. Медушевская ; под общ. ред. А. Н. Медушевского. – Москва ; Берлин : Директ-Медиа, 2017. – Том 2. Источниковедение: теория, история, метод. – 881 с. : ил. – Режим доступа: по подписке. – URL: <https://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=480151> . – Библиогр. в кн. – ISBN 978-5-4475-9240-0. – DOI 10.23681/480151. – Текст : электронный.
7. Соколов А.К. Источниковедение новейшей истории России. Теория. Методология, практика./Бокарев Ю.П., Борисова А.В. – М.:Высш.шк., 2004. – 633 с.
8. Ходзін, С.М. Крыніцазнаўства гісторыі Беларусі: дапаможнік / С. М. Ходзін. - Мн.: БДУ, 2012. – 255 с. Текст : электронный.- Режим доступа: <https://ru.by1lib.org/book/3259580/a905ed>

Семинар 9. Актавыя крыніцы па гісторыі Беларусі

1. Акты ў часы ВКЛ. Агульная характарыстыка
2. Публічнаправавыя акты перыяду ВКЛ.
3. Асабістыя, дзяржаўныя і царкоўныя уніі.
4. Публікацыі і вывучэнне актаў перыяду ВКЛ.
5. Разнавіднасці актаў у 1917 – 1990 гг.

6. Новыя віды актаў.
7. Акты аб правах і перавагах пэўных асоб і аб'яднанняў.
8. Прыватнаўласніцкія акты ў савецкі перыяд.
9. Актавыя матэрыялы ў музейнай дзейнасці.

Літаратура:

1. Голиков, А.Г. Источниковедение отечественной истории.- М.:МГУ, Росспэн, 2000. – 437с.
2. Доўнар, Т. І. Гісторыя дзяржавы і права Беларусі / Т. І. Доўнар. – 3-е выд. – Мінск : РІПА, 2018. – 267 с.
3. Источниковедение : учебник для академического бакалавриата / Е. Д. Твердюкова [и др.] ; под ред. А. В. Сиренова. — М. : Издательство Юрайт, 2021. — 396 с. — Серия : Бакалавр. Академический курс. — ISBN 978-5-534-03318-2.
4. Матюшевская, М.И. Источниковедение истории Беларуси: учеб.-метод. комплекс: в 3 ч. Ч. 1: Материалы законодательства на Беларуси IX- XXI вв. / М.И. Матюшевская. - Могилев: УО «МГУ им. А.А. Кулешова», 2010. - 44 с.
5. Соколов А.К. Источниковедение новейшей истории России. Теория. Методология, практика. / Бокарев Ю.П., Борисова А.В. – М.: Высш. шк., 2004. – 633 с.
6. Ходзін, С.М. Крыніцазнаўства гісторыі Беларусі: дапаможнік / С. М. Ходзін. - Мн.: БДУ, 2012. – 255 с. Текст : электронны.- Режим доступа: <https://ru.by1lib.org/book/3259580/a905ed>

Семінар 9 Арганізацыя дзяржаўнага справаводства ў ВКЛ. “Літоўская Метрыка” як гістарычная крыніца

1. Справаводства ў ВКЛ. Канцылярыя ВКЛ і яе архіў.
2. Перчапачатковы і сучасны склад «Літоўскай метрыкі».
3. Віды дакументацыі ў складзе “Літоўскай Метрыкі”.
4. Стан распрацоўкі матэрыялаў архіва канцылярыі ВКЛ. Выданні матэрыялаў Літоўскай Метрыкі.
5. Сеймавыя матэрыялы XVI-XVIII стст. і іх віды. Асаблівасці вывучэння.

6. Мытныя кнігі як крыніцы для вывучэння сацыяльна-эканамічнай гісторыі Беларусі XV-XVIII стст.

7. Актавыя кнігі судовых устаноў ВКЛ. «Акты Галоўнага Літоўскага трыбунала».

Літаратура

1. Архівазнаўства : дапаможнік / А. М. Бяляўскі [і інш.] ; пад рэд. М. Ф. Шумейкі. — Мінск : БДУ, 2013. — С.37-45
Матюшевская М.И. Источниковедение истории Беларуси / М.И. Матюшевская. – Могилев: МГУ, 2010-2011. Ч. 2.: Матюшевская М.И. Актовые материалы, материалы делопроизводства, хозяйственные и статистические описания. – 2011. – 38 с.

2. Ходзін, С.М. Крыніцазнаўства гісторыі Беларусі: дапаможнік / С. М. Ходзін. - Мн.: БДУ, 2012. – 255 с. Текст : электронны.- Режим доступа: <https://ru.by1lib.org/book/3259580/a905ed>

3. Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кн. № 35: (1551–1558): кніга запісаў № 35 (копія канца XVI ст.) / НАН Беларусі, Ін-т гісторыі, М-ва юстыцыі Рэспублікі Беларусь, Дэпартамент па архівах і справаходстве, Нац. гістарычны архіў Беларусі; падрыхт. А. А. Мяцельскі. – Мінск: Беларуская навука, 2020. – 538 с.

4. Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кн. 42: (1556–1562): кніга запісаў № 42 (копія канца XVI ст.) / НАН Беларусі, Ін-т гісторыі; падрыхт. В. С. Мянжынскі. – Мінск: Беларуская навука, 2015. – 190 с.

Семінар 8. Эканоміка-гаспадарчыя і фіскальныя дакументы.

1. Пісцовыя кнігі і іх вывучэнне.
2. Каштоўнасць інвентароў як крыніц па гісторыі Беларусі.
3. Эканоміка-геаграфічныя і гаспадарчыя апісанні. Матэрыялы Генеральнага межавання.
4. Агляды губерняў як гістарычная крыніца.
5. Рэвізіі як гістарычныя крыніцы.
6. Асаблівасці першых расійскіх перапісаў насельніцтва.

7. Перапісы насельніцтва савецкага перыяда.

Літаратура:

1. Голиков, А.Г. Источниковедение отечественной истории.- М.:МГУ, Росспэн, 2000. – 437с.
2. Инвентари магнатских владений Белоруссии XVII-XVIII вв. Владение Сморгонь. – Мн., 1977. – 163 с.
3. Источниковедение: Теория. История. Метод. Источники Российской истории: Учеб. пособие // И. Н. Данилевский, В. В. Кабанов, О. М. Медушевская, М. Ф. Румянцева. М., 1998. – 701с.
4. Соколов А.К. Источниковедение новейшей истории России. Теория. Методология, практика./Бокарев Ю.П., Борисова А.В. – М.:Высш.шк., 2004. – 633 с.
5. Ходзін, С.М. Крыніцы гісторыі Беларусі (гісторыка-кампаратыўнае вывучэнне). Мн.: БДУ, 1999. – 192с.

Семинар Летапісы і хронікі як гістарычныя крыніцы

1. Этапы летапісання на Беларусі.
2. «Аповесць мінулых гадоў» як гістарычная крыніца. Крыніцы і значэнне «Аповесці» для вывучэння гісторыі Беларусі.
3. Скандынаўскія сагі як гістарычныя крыніцы
4. Беларуска-літоўскае летапісанне XV - XVI стст. Класіфікацыя летапісаў.
5. Гісторыя стварэння, крыніцы і склад першага беларуска-літоўскага зводу. Прычыны з'яўлення легендарнай часткі.
6. Другі-беларуска-літоўскі звод: «Хроніка Вялікага Княства Літоўскага» і яе рэдакцыі.
7. Трэці беларуска—літоўскі звод «Хроніка Быхаўца». Аналіз легендарнай часткі летапісаў.
8. «Хроніка» Мацея Стрыйкоўскага. Крыніцы і значэнне хронікі для вывучэння гісторыі Беларусі.
9. Асаблівасці летапісання XVII - XVIII ст. на Беларусі.

10. Баркалабаўскі летапіс.
11. Гарадскія хронікі: Магілеўская і Віцебская.
12. Хроніка Лівоніі як гістарычная крыніца па гісторыі Беларусі

Літаратура

1. Матюшевская М.И. Источниковедение истории Беларуси / М.И. Матюшевская. – Могилев: МГУ, 2010-2011. Ч. 3.: Матюшевская М.И. Летописи и хроники, литературные и публицистические произведения, мемуарная литература, эпистолярные источники и периодическая печать. – 2011. – 57 с.
2. Повесть временных лет: сб. произведений лит. Древней Руси / [сост. и общ. ред. Л. А. Дмитриева, Д. С. Лихачева; вступ. ст. Д. С. Лихачева]. – Москва: Эксмо, 2007. – 607 с.
3. Полное собрание русских летописей. Т. 32: Хроники: Литовская и Жмойтская, и Быховца; Летописи: Баркулабовская, Аверки и Панцырного / [сост. и ред. Н. Н. Улащик] / АН СССР, Ин-т истории СССР; [отв. ред. Б. А. Рыбаков]. – Москва: Наука, 1975. – 235 с.
4. Полное собрание русских летописей. Т. 35: Летописи белорусско-литовские / [сост. и авт. предисл. Н. Н. Улащик] / АН СССР, Ин-т истории СССР. – Москва: Наука, 1980. – 306 с.
5. Самарина, Н.Г. Летописание: Учебное пособие для студентов культурологических специальностей и специальности «Музейное дело и охрана памятников» (учебное пособие). / Н.Г.Самарина. – М.: МГУКИ, 2002. – 60 с.
6. Семянчук, А. А. Беларуска-літоўскія летапісы і польскія хронікі: вучэб. дапаможнік / А. А. Семянчук. – Гродна: ГрГУ, 2000. – 163 с.
7. Улашчык, М.М. Выбранае / М.М. Улашчык. – Мн.: МГА «Беларускі кнігазбор», 2001. – 604с.
8. Ходзін, С.М. Крыніцазнаўства гісторыі Беларусі: дапаможнік / С. М. Ходзін. - Мн.: БДУ, 2012. – 255 с. Текст : электронны.- Режим доступа: <https://ru.by1lib.org/book/3259580/a905ed>

Семінар 9. Мемуары і публіцыстыка як гістарычная крыніца

1. Асаблівасці мемуараў як гістарычных крыніц.
2. Этапы развіцця мемуарнай літаратуры.
3. Літаратура падарожжаў як гістарычная крыніца.
4. Запіскі замежных дыпламатаў і падарожнікаў.
5. Асаблівасці мемуарнай літаратуры канца 19 – пачатку 20 стагоддзя.
6. Мемуарная літаратура найноўшага часу.

Літаратура:

1. Голиков, А.Г. Источниковедение отечественной истории./ Голиков, А.Г- М.:МГУ, Росспэн, 2000. – 437с.
2. Грицкевич, В. П., Теория и история источниковедения. / Каун С. Б., Ходин С. Н. - Мн.: БГУ, 2008. – 220с.
3. Источниковедение: Теория. История. Метод. Источники Российской истории: Учеб. пособие // И. Н. Данилевский, В. В. Кабанов, О. М. Медушевская, М. Ф. Румянцева. М., 1998. – 701с.
4. Каун,С. Б. Теория и история источниковедения: Учеб.-метод. комплекс / Липницкая О. Л., Ходин С. Н. - Мн., 2001. – 79с.
5. Помнікі мемуарнай літаратуры Беларусі XVII ст. - Мн.. 1983. – 174 с .
6. Ходзін, С.М. Крыніцы гісторыі Беларусі (гісторыка-кампаратыўнае вывучэнне)/ Ходзін С.М. - Мн.: БДУ, 1999. – 192с.

Семінар 13 Эпістальныя крыніцы, літаратура і публіцыстыка

1. Суадносіны паняццў “ліст” і “перапіска”
2. Прыватныя лісты як гістэрачныя крыніцы
3. Гістарычныя этапы функцыянавання адкрытых лістоў
4. Паштовыя маркі як гістарычныя крыніцы
5. Калекцыі паштовак у архівах, бібліятэках і музеях Беларусі
6. Помнікі літаратуры як гістарычныя крыніцы
7. “Слова аб палку Ігаравым”
8. Літаратуры і публіцыстыка XVI-XVII стст.

9. Асаблівасці вывучэння літаратуры і публіцыстыкі XVIII-XIX стст. як гістарычнай крыніцы
10. Публіцыстыка XX ст. як гістарычная крыніца

Літаратура:

1. Голиков, А.Г. Источниковедение отечественной истории.- М.:МГУ, Росспэн, 2000. – 437с.
2. Источниковедение: Теория. История. Метод. Источники Российской истории: Учеб. пособие // И. Н. Данилевский, В. В. Кабанов, О. М. Медушевская, М. Ф. Румянцева. М., 2000. – 701с.
3. Ходзін, С.М. Крыніцы гісторыі Беларусі (гісторыка-кампаратыўнае вывучэнне). Мн.: БДУ, 2012. – 192с.
4. Соколов А.К. Источниковедение новейшей истории России. Теория. Методология, практика./Бокарев Ю.П., Борисова А.В. – М.:Выш.шк., 2004. – 633 с.

Семінарскі занятак 10. Перыядычны друк як гістарычная крыніца.

1. Зараджэнне перыядычнага друку. Класіфікацыі крыніц перыядычнага друку.
2. Першая беларуская і расійская перыёдыка.
3. Газеты як гістарычная крыніца.
4. Перыядычныя выданні рэвалюцыянераў
5. Асаблівасці савецкай перыёдыкі. Савецкі самвыдат.
6. Апазіцыйныя выданні ў Заходняй Беларусі.
7. Выданні партызан і калабарацыяністаў часоў Другой сусветнай вайны.
8. Рэклама як гістарычная крыніца

Літаратура:

1. Голиков, А.Г. Источниковедение отечественной истории.- М.:МГУ, Росспэн, 2000. – 437с.

2. Источниковедение: Теория. История. Метод. Источники Российской истории: Учеб. пособие // И. Н. Данилевский, В. В. Кабанов, О. М. Медушевская, М. Ф. Румянцева. М., 2000. – 701с.
3. Ходзін, С.М. Крыніцы гісторыі Беларусі (гісторыка-кампаратыўнае вывучэнне). Мн.: БДУ, 2012. – 192с.
4. Соколов А.К. Источниковедение новейшей истории России. Теория. Методология, практика./Бокарев Ю.П., Борисова А.В. – М.:Высш.шк., 2004. – 633 с.

Практычная частка гэтага занятка прадугледжвае падрыхтоўку кожным студэнтам характарыстыку пэўных перыядычных выданняў савецкага перыяду і перыяду незалежнай Беларусі па выбару : даваенныя перыядычныя выданні, выданні савецкіх партызан, пасляваенныя савецкія выданні і беларуская перыёдыка перыяду 1992-2010. Дадзеная перыёдыка даступна ў газетнай зале НББ і чытальнай зале НАРБ. Аналіз прадугледжвае класіфікацыю абраных крыніц, разгляд асноўных тэм выдання, асаблівасці стылю, падбор аўтараў артыкулаў, характарыстыку ілюстрацыйнага матэрыялу і г.д.

Магчыма падрыхтоўка наведання аб развіцці музейнай справы па старонках савецкага перыядычнага друку, агляд рэкламы на старонках перыёдыкі.

4 РАЗДЕЛ КАНТРОЛЯ ВЕДАЎ

Пералік сродкаў дыягностыкі

вынікаў вучэбнай дзейнасці студэнтаў

Для дыягностыкі кампетэнцыі студэнтаў прадугледжваецца выкарыстанне наступных сродкаў дыягностыкі:

- тэсты з выкарыстаннем заданняў адкрытай і закрытай формы па асобных раздзелах і дысцыпліне ў цэлым;
- пісьмовыя заданні па асобных раздзелах дысцыпліны;
- вуснае апытанне падчас заняткаў;
- выступленні студэнтаў на семінарскіх занятках па распрацаваных імі тэмах;
- падрыхтоўка і абарона рэфератаў;
- калёквіўмы.

Прамежкавая ацэнка кампетэнцый прадугледжвае правядзенне заліка, выніковая ацэнка кампетэнцыі - экзамен.

Крытэрыі ацэнкі вынікаў вучэбнай дзейнасці

Ацэнка вынікаў вучэбнай дзейнасці ажыццяўляецца ў адпаведнасці з крытэрыямі ацэнкі ведаў і кампетэнцый студэнтаў па дзесяцібальнай шкале.

Ацэнка	Крытэрыі
10 (дзесяць) балаў	Сістэматызаваныя, глыбокія і поўныя веды па ўсіх раздзелах вучэбнай праграмы, а таксама па некаторых асноўных пытаннях, якія выходзяць за яе межы; выкарыстанне навуковай тэрміналогіі, пісьмовае і лагічнае выкладанне матэрыялу, умение рабіць абгрунтаваныя высновы і абагульненні;

	<p>бездакорнае валоданне інструментарыем крыніцазнаўства, уменне эфектыўна выкарыстоўваць яго ў вырашэнні навуковых і прафесійных задач; здольнасць самастойна і творча выконваць складаныя нестандартныя заданні у рамках вучэбнай праграмы; поўнае і глыбокае засваенне зместу асноўнай і дадатковай літаратуры, рэкамендаванай вучэбнай праграмай дысцыпліны; уменне арыентавацца ў асноўных тэорыях і напрамках крыніцазнаўства і аналізаваць іх, выкарыстоўваць навуковыя дасягненні, звязаныя з іншымі дысцыплінамі; творчая самастойная праца на семінарскіх занятках, актыўны творчы ўдзел у групавых абмеркаваннях, высокі ўзровень выканання заданняў.</p>
<p>9 (дзесяць) балаў</p>	<p>Сістэматызаваныя, глыбокія і поўныя веды па ўсіх пастаўленых пытаннях у аб'ёме вучэбнай праграмы; выкарыстанне навуковай тэрміналогіі, пісьмовае і лагічнае выкладанне адказу на пытанні, уменне рабіць абгрунтаваныя высновы і абагульненні; валоданне інструментарыем крыніцазнаўства, уменне эфектыўна выкарыстоўваць яго у вырашэнні навуковых і прафесійных задач; здольнасць самастойна і творча выконваць складаныя нестандартныя заданні ў межах вучэбнай праграмы; поўнае засваенне зместу асноўнай і дадатковай літаратуры, рэкамендаванай вучэбнай праграмай дысцыпліны; уменне арыентавацца у сутнасці асноўных тэорый і кірункаў крыніцазнаўства і аналізаваць іх; актыўная самастойная праца на семінарскіх занятках,</p>

	сістэматычны ўдзел у групавых абмеркаваннях, высокі ўзровень выканання заданняў.
8 (восем) балаў	<p>Сістэматызаваньня, глыбокія і поўныя веды па ўсіх пастаўленых пытаннях у аб'ёме вучэбнай праграмы; выкарыстанне навуковай тэрміналогіі, пісьмовае і лігічнае выкладанне матэрыялу, уменне рабіць абгрунтаваньня высновы і абагульненні; валоданне інструментарыем крыніцазнаўства, уменне выкарыстоўваць яго ў вырашэнні навуковых і прафесійных задач; здольнасць самастойна выконваць складаныя заданні ў межах вучэбнай праграмы; засваенне зместу асноўнай і дадатковай літаратуры, рэкамендаванай вучэбнай праграмай дысцыпліны; уменне арыентавацца ў сутнасці асноўных тэорый і кірункаў крыніцазнаўства і аналізаваць іх; актыўная самастойная праца на семінарскіх занятках, сістэматычны ўдзел у групавых абмеркаваннях, высокі ўзровень выканання заданняў.</p>
7 (сем) балаў	<p>Сістэматызаваньня, глыбокія і поўныя веды па ўсіх раздзелах вучэбнай праграмы; выкарыстанне навуковай тэрміналогіі, пісьмовае і лагічнае выкладанне матэрыялу, уменне рабіць абгрунтаваньня высновы і абагульненні; валоданне інструментарыем крыніцазнаўства, уменне выкарыстоўваць яго ў пастаноўцы і вырашэнні навуковых і прафесійных задач; свабоднае выкананне тыпавых заданняў у рамках вучэбнай праграмы; засваенне зместу асноўнай</p>

	і дадатковай літаратуры, рэкамендаванай вучэбнай праграмай дысцыпліны; уменне арыентавацца у сутнасці асноўных тэорый і кірункаў крыніцазнаўства і даваць ім аналітычную ацэнку; актыўная самастойная праца на семінарскіх занятках, удзел у групавых абмеркаваннях, высокі узровень выканання заданняў.
6 (шэсць) балаў	<p>Дастаткова поўныя і сістэматызаваныя веды ў аб'ёме вучэбнай праграмы; выкарыстанне неабходнай навуковай і спецыяльнай тэрміналогіі, пісьмовае і лагічнае выкладанне матэрыялу, уменне абагульняць і рабіць абгрунтаваныя высновы; валоданне інструментарыем крыніцазнаўства, уменне яго выкарыстоўваць пры вырашэнні вучэбных і прафесійных задач; здольнасць самастойна выконваць тыпавыя заданні ў рамках вучэбнай праграмы; засваенне зместу асноўнай літаратуры, рэкамендаванай вучэбнай праграмай дысцыпліны; уменне арыентавацца у сутнасці базавых тэорый і кірункаў крыніцазнаўства і даваць ім параўнальную ацэнку; самастойная праца на семінарскіх занятках, перыядычны удзел у групавых абмеркаваннях, дастатковы узровень выканання заданняў.</p>
5 (пяць) балаў	<p>Дастатковыя веды ў аб'ёме вучэбнай праграмы; выкарыстанне навуковай тэрміналогіі, пісьменнае і лагічнае выкладанне матэрыялу, уменне рабіць высновы; валоданне інструментарыем і матэрыялам крыніцазнаўства, уменне яго выкарыстоўваць у</p>

	<p>вырашэнні вучэбных і прафесійных задач; здольнасць самастойна выконваць тыпавыя заданні у рамках вучэбнай праграмы; засваенне зместу асноўнай літаратуры, рэкамендаванай вучэбнай праграмай дысцыпліны; уменне арыентавацца у сутнасці базавых тэорый і кірункаў крыніцазнаўства і даваць ім параўнальную ацэнку; уменне самастойна працаваць на семінарскіх занятках, фрагментарны ўдзел у групавых абмеркаваннях, здавальняючы ўзровень выканання заданняў.</p>
<p>4 (чатыры) балы</p>	<p>Дастатковы аб'ём ведаў у рамках крыніцазнаўства; засваенне зместу асноўнай літаратуры, рэкамендаванай вучэбнай праграмай дысцыпліны; выкарыстанне навуковай тэрміналогіі, лагічнае выкладанне матэрыялу, уменне рабіць высновы без істотных памылак; валоданне інструментарыем і матэрыялам крыніцазнаўства, уменне яго выкарыстоўваць пры выкананні тыпавых заданняў; уменне выконваць тыпавыя заданні пад кіраўніцтвам выкладчыка; уменне арыентавацца ў сутнасці асноўных тэорый і кірункаў крыніцазнаўства і даваць ім ацэнку; здавальняючы ўзровень выканання заданняў.</p>
<p>3 (тры) балы – не залічана</p>	<p>Недастаткова поўны аб'ём ведаў у рамках крыніцазнаўства; веданне зместу часткі асноўнай літаратуры, рэкамендаванай вучэбнай праграмай дысцыпліны; выкарыстанне навуковай тэрміналогіі,</p>

	<p>выкладанне матэрыялу з істотнымі фактычнымі і лагічнымі памылкамі; слабае валоданне інструментарыем і матэрыялам крыніцазнаўства; няўменне выконваць тыпавыя заданні; няўменне арыентавацца у сутнасці асноўных тэорый і кірункаў крыніцазнаўства; пасіўнасць на семінарскіх занятках, нізкі ўзровень культуры выканання і афармлення заданняў.</p>
<p>2 (два) балы – не залічана</p>	<p>Фрагментарныя веды ў рамках крыніцазнаўства; веды зместу асобнай літаратуры, рэкамендаванай вучэбнай праграмай дысцыпліны; няўменне выкарыстаць навуковую тэрміналопію крыніцазнаўства, наяўнасць у адказе грубых лагічных і фактычных памылак; пасіўнасць на семінарскіх занятках; нізкі ўзровень культуры выканання і афармлення заданняў.</p>
<p>1 (адзін) бал – не залічана</p>	<p>Адсутнасць ведаў і кампетэнцый у рамках адукацыйнага стандарту ці адмова ад адказу.</p>

4.1 Заданні для самастойнай работы студэнтаў

Самастойная работа разлічана на набыццё практычных ведаў па адпаведнаму курсу.

Форма выканання работы – напісанне рэферату, вусны адказ, у выглядзе паведамлення, гутарка па тэме, удзел у калоквіуме (па выбару).

Пры падрыхтоўцы неабходна карыстацца як асноўнай так і дадатковай літаратурай. Кантроль за выкананнем СРС адбываецца ў адпаведнасці з дадатковым раскладам.

1. Ахарактарызуйце ролю Д.І.Даўгяллы і М.М.Улашчыка ў развіцці крыніцазнаўства на Беларусі?

2. Ахарактарызуйце ўсе адметнасці крыніцазнаўства як метада пазнання рэчаіснасці.

3. Да чаго прывёў так званы “антрапалагічны пераварот” у гістарычнай навуцы?

4. Калі і кім упершыню пачалося выкладанне крыніцазнаўства на Беларусі?

5. Назавіце, да якога віду крыніц па класіфікацыі С.О.Шмідта адносяцца творы мастацтва, творы кіно, графічныя малюнкі, дакументальныя кінакадры, фотоздымкі?

6. Падумаўце, якія высновы можа зрабіць гісторык аб сацыяльным становішчы аўтара крыніцы, калі крыніца ўтрымлівае наступныя суб’ектыўныя звесткі : “ В року шесот третем за шесть недель перед Великоднем водлуг старого календаря кобыла сивая жеребилася” . Хто мог зрабіці такі запіс: магнат, дробны шляхціч, заможны пан, мяшчанін?

7. Пазначце асноўныя напрамкі развіцця крыніцазнаўства на Беларусі ў сёняшні час.

8. Пазначце асноўныя правілы даследавання агіяграфічных крыніц?

9. Прадстаўнікі якой школы ў крыніцазнаўстве разумеюць гістарычнае пазнанне як рэканструкцыю мінулага: марксісцкай, школы Аналаў, РДГУ?

10. Раствлумачце погляд на крыніцазнаўства як метада для ўсяго гуманітарнага пазнання

11. Раствлумачце чым адрозніваюцца паняцці “гістарычны помнік”, “музейны прадмет”, “інфармацыйная крыніца”, “архіўная крыніца”, “гістарычная крыніца”?

12. Раствлумачце, у чым недахопы метада класавога аналіза?

13. У чым асаблівасці рэчавых крыніц?

14. У чым асаблівасці сродкаў масавай інфармацыі як гістарычных крыніц?

15. У чым асаблівасці сучаснай канцэпцыі паняцця “крыніца”, прапанаванай РДГУ?

16. У чым розніца паміж эўрыстыкай і бібліяграфіяй?

17. Узгадайце ланцуг гістарычнага пазнання : ад факта рэчаіснасці – да факта крыніцы, ад факта крыніцы – да навукова-гістарычнага факта. Якое месца адводзіцца даследчыку ў такой мадэлі гістарычнага пазнання?

18. Хто першым ажыццявіў навуковую класіфікацыю крыніц?

19. Хто першым пачаў чытаць курс “Крыніцазнаўства” ў Маскоўскім універсітэце?

20. Чаму кажуць, што крыніца перадае суб’ектыўна-аб’ектыўную структуру мінулага?

21. Чаму сцвярджаюць, што чалавечая дзейнасць мае сацыяльную прыроду?

22. Чым адрозніваюцца паміж сабой 3 зводы беларуска-літоўскіх летапісаў?

23. Чым адрозніваюцца эўрыстычнае і метадыка-аналітычнае крыніцазнаўства?

24. Чым наратыўныя крыніцы адрозніваюцца ад апавядальных?

25. Чым эдыцыйная археаграфія адрозніваецца ад камеральнай?

26. Што агульна і адметнага ў этапах гістарычнага і крыніцазнаўчага даследавання?

27. Што агульнага і адметнага паміж “архіўнай крыніцай”, “музейным экспанатам”, “дакументальнай крыніцай”?
28. Што неабходна для паспяховага архіўнага пошуку?
29. Што ўяўляе сабой гістарычны факт у пазітывісцкай трактоўцы?
30. Як называецца інфармацыя, што трапляе ў крыніцу папярэдне прайшоўшы праз свядомасць суб’екта?
31. Як суадносяцца прадметы крыніцазнаўства і спецыяльных гістарычных дысцыплін?
32. Які твор паклаў пачатак эдыцыйнай археаграфіі на Беларусі?
33. Якім чынам даследчыўі даказалі несапраўднасць “Канстанцінава дара”?
34. Якія аналагі тэрміна “капітулярый” існавалі на тэрыторыі ВКЛ і
35. Якія два віды крыніц вызначыў у сваёй кнізе “Падручнік гістарычнага метада” нямецкі гісторык Э.Бернгейм?
36. Якія крыніцазнаўчыя традыцыі вы можаце выдзеліць на Беларусі?
37. Якія крыніцы адносяцца да канвенцыянальных?
38. Якія падтыпы славесных крыніц існуюць у класіфікацві С.О.Шмідта?
39. Якое перыядычнае выданне дало назву знакамітай школе Аналаў?

4.5. Гэставыя заданні

Гістарычная крыніца - гэта матэрыяльны прадмет, ... (укажыце правільны працяг названага азначэння)

- у якім зафіксаваныя звесткі аб гістарычных падзеях
- які ўтрымлівае інфармацыю аб мінулым і ўцягнуты ў працэс гістарычнага даследавання
- знаходзіцца ў фондах музея альбо архіва
- сведчыць аб рэальным жыцці грамадства, аб гістарычным мінулым
- знаходзіцца на паверхні зямлі альбо ў яе нетрах

Гістарычнае крыніцазнаўства - гэта спецыяльная гістарычная дысцыпліна, якая займаецца

- даследаваннем гістарычных працэсаў і з'яў
- вывучэннем пісьмовых крыніц
- аналізам развіцця гістарычнай думкі
- вывучэннем усёй сукупнасці гістарычных крыніц
- вывучэннем усёй сукупнасці пэўных прыёмаў, метадаў і правіл вывучэння крыніц

У адпаведнасці з рашэннем Сената Расіі аб стварэнні новых перыядычных выданняў у 1830 г. сталі выдавацца

- "Гоман"
- "Газета Градзенска"
- "Губернскія ведамасці"
- "Наша Ніва"
- "Мужыцкая праўда"

Гістарычны дапаможнік - гэта

- копія альбо муляж гістарычнай крыніцы
- мадэль, на аснове якой можна скласці агульнае ўяўленне аб гістарычнай крыніцы
- гістарычная праца, у якім утрымліваюцца фрагменты гістарычнай крыніцы
- зборнік дакументаў, якія прызначаны для навучання крыніцазнаўчым прыёмам
- прадмет, які непасрэдна адлюстроўвае гістарычную рэчаіснасць

Гістарычнае даследаванне - гэта праца прафесійнага гісторыка, якая/у якой

- расказваецца аб гістарычных падзеях і працэсах
- утрымліваюцца фрагменты гістарычных крыніц
- мастацкімі прыёмамі апісваюцца падзеі мінулага
- выканана на аснове крыніц з выкарыстаннем вядомых навуцы метадаў даследавання

- утрымліваюцца звесткі аб гістарычным мінулым

Арыентаванне ў разнастайнасці гістарычных крыніц, іх класіфікацыя і вывучэнне -

- эўрыстычная задача крыніцазнаўства
- аналітычная задача крыніцазнаўства
- сінтэтычная задача крыніцазнаўства
- лагічная задача крыніцазнаўства
- усе адказы верныя

Які з пералічаных відаў крыніц з'яўляецца комплексным

- дакументальны
- фотадакумент
- матэрыялы СМІ
- летапіс
- мемуары

З пералічаных відаў крыніц выберыце той, які адносіцца да комплексных

- дакументальны
- фотадакумент
- паштоўка
- летапіс
- матэрыялы статыстыкі

Найбольш поўна адказвае задачам крыніцазнаўства з'яўляецца класіфікацыя крыніц па

- мэтах
- відах
- прызначэнні
- структуры
- ступені даступнасці

Класіфікацыі гістарычных крыніц – гэта падзел крыніц на групы на падставе

- знешніх характарыстык крыніцы
- часу стварэння крыніцы
- унутраных прыкмет
- рэгіёна паходжання крыніцы
- праблемы, якія тычацца крыніца

Сістэматызацыя гістарычных крыніц – гэта падзел крыніц на групы на падставе

- знешніх характарыстык крыніцы
- унутраных прыкмет

- часу стварэння крыніцы
- рэгіён паходжання крыніцы
- праблемы, якая вывучаецца даследчыкам

#Хто з'яўляецца аўтарам найбольш часта выкарыстоўваемай класіфікацыі пісьмовых крыніц

- С. М. Ходзін
- М. М. Ціхаміраў
- Л. М. Пушкароў
- В. М. Медушэўская
- С. Б. Каун

У аснове тыпалагічнай класіфікацыі І. Д. Кавальчанкі ляжыць

- знешняя, матэрыяльная, форма крыніцы
- спосаб фіксацыі (кадзіроўкі) інфармацыі
- форма фіксавання інфармацыі
- паходжанне крыніцы
- знешнія характарыстыкі крыніцы

У 1970-я гг. Л. М. Пушкароў і А. П. Пронштейн прапанавалі класіфікацыю, у аснове якой ляжала дзяленне

- па месцы захоўвання крыніц
- па месцы знаходкі крыніц
- па спосабе кадоўкі інфармацыі
- па мове тэксту крыніц
- наогул адмовіліся ад класіфікацыі крыніц

Мастацка-выяўленчыя крыніцы - гэта

- крыніцы, у якіх утрымліваецца інфармацыя ў выглядзе наглядных графічных вобразаў

- творы выяўленчага мастацтва, мастацтва кіно і фатаграфіі
- крыніцы выяўленча-натуральныя
- крыніцы выяўленча-графічныя
- фотаздымкі і дакументальнае кіно

Прадметам археаграфіі з'яўляецца

- збор і публікацыя гістарычных крыніц
- распрацоўка метадыкі пошуку і збору пісьмовых помнікаў
- вызначэнне правілаў навуковага ўліку і апісання рукапісаў і рукапісных помнікаў

- распрацоўка прынцыпаў стварэння пісьмовых крыніц
- даследаванне графічных форм тэксту

Асноўны метады дыпламатыкі - фармулярны аналіз ўяўляе сабой

- вывучэнне знешніх прыкмет акту

- параўнанне розных актаў
- падзел акта на клаўзулы і пабудова іх паслядоўнасці
- пабудова схемы ўнутранай структуры актаў
- вызначэнне месца акта ў эвалюцыі дадзенага віда актавых крыніц

Выкарыстанне сфрагістыкі ў крыніцазнаўстве...

- дазваляе ўстанавіць час, месца і асобу, якая стварыла/выдала дакумент
- дазваляе вызначыць "па апошняй манеце", час, калі скарб быў схаваны
- дае магчымасць высветліць час стварэння крыніцы па вадзяных знаках (філігранях)
- дае магчымасць па выявам узнагарод устанавіць час стварэння крыніцы
- дазваляе па малюнках сцягоў ўсталяваць час і месца стварэння крыніц

Крыніцазнаўчая эўрыстыка - гэта

- пошук новых тэхналагічных рашэнняў
- вызначэнне таго, якія крыніцы неабходна вывучыць, каб атрымаць аптымальны аб'ём інфармацыі
- вынаходніцтва новых формаў работы даследчыка
- стварэнне новых інфармацыйных сістэм пошуку крыніц
- выяўленне і адбор неабходных у даследчыцкай практыцы крыніц

Навуковец звяртаецца да факсімільнага выданню з мэтай

- правільнага прачытання крыніцы
- усталявання месца і часу стварэння крыніцы па філігранях
- устанаўлення аўтарства з дапамогай колькасных метадаў
- выяўленне месца і часу стварэння крыніцы па матэрыялу, на якім яна напісана
- з бяздзейнай цікаўнасці

Упершыню элементы знешняй крытыкі крыніцы былі распрацаваны -у XVII ст. «эрудытаў», прадстаўнікамі бенедыктынскага і езуіцкага ордэнаў

- філосафамі і гісторыкамі эпохі Асветы Дж.Б. Віка, Ж. А. Кандарс'е, Ф. Вальтэрам
- нямецкім багасловам Ф. Э. Шлейермахерам у творы «Аб герменеўтыка і крытыцы...»
- нямецкімі навукоўцамі Ф. А. Вольфам і Б. Г. Нібургам

Аўтарам першага навучальнага дапаможніка па крыніцазнаўству, «Навукі, якія дазваляюць вывучаць крыніцы», на тэрыторыі Беларусі і Расіі з'яўляецца

- І. Лелевель

- М. Шчарбатаў
- В. Тацішчаў
- М. Карамзін
- А. Лапо-Данілеўскі

Адным з першых навуковую класіфікацыю крыніц, падзел іх на рэшткі і паданні, прапанаваў

- Э. Бернгайм
- Ш. Сеньёбас
- Ш. Ланглуа
- І. Лелевель
- А. Лапо-Данілеўскі

Хто ўпершыню прапанаваў праводзіць крытыку крыніц у два прыёму-ўнутраную і знешнюю крытыку

- Ш. Сеньёбас
- І. Лелевель
- А. Шахматаў
- Э. Бернгайм
- Ш. Ланглуа

Прадстаўнікі якой школы казалі пра гісторыю як навуку, якая вывучае ў адзінстве ўсе эпохі гісторыі чалавецтва, сувязі эканомікі, палітыкі, грамадскіх настрояў, што прымушае выкарыстоўваць метады іншых навук

- школы Аналаў
- школы хартый
- школы эрудытаў
- школы савецкага крыніцазнаўства
- школы крытычнай філасофіі гісторыі

Першымі дайшоўшымі да нас сістэматычных зборнікаў правы ўсходнеславянскіх зямель X-XII стст. насіў назву

- Судзебнік Казіміра
- збор законаў
- "Руская праўда"
- прывілей
- няма правільнага адказу

У падрыхтоўцы якога дакумента прымалі ўдзел А. Валовіч і Л. Сапега

- Прывілей 1387 г.
- Прывілей 1413 г.
- Судзебнік 1468 г.
- Статут 1588 г.
- Канстытуцыя 1791 г.

Першы кодэкс права ВКЛ, які распаўсюджваўся на ўсю дзяржаву

- прывілей вялікага князя Казіміра
- прывілей вялікага князя Ягайлы
- Судзебнік вялікага князя Казіміра 1468 г.
- прывілей вялікага князя Аляксандра 1492 г.
- ліст Казіміра 1447 г.

«Канстытуцыя» у Вялікім княстве Літоўскім гэта

- уладкаванне дзяржаўнага ладу
- сеймавая пастанова
- асноўны закон дзяржавы
- судовае рашэнне
- дублікат дакумента

Сярод прывілеяў, якія выдаваліся асобным групам насельніцтва, адным з першых быў прывілей, выдадзены князем

- Аляксандрам татарам
- Ягайла палякам
- Казімірам літоўцам
- Вітаўтам габрэям
- няма правільнага адказу

Найбольш часта ў другой палове 20 стагоддзя выдаваўся такі выгляд мемуараў крыніц

- ўспаміны аб падзеях Вялікай Айчыннай вайны
- дыярыўшы
- запіскі падарожнікаў
- "Поўны збор рускіх летапісаў»
- "Устава на валокі»

У акупаваным гітлераўцамі Мінску падпольшчыкі аднавілі выпуск газеты

- "Советская Белоруссия"
- "Известия"
- "Звезда"
- "Мужыцкая праўда"
- "Краязнаўчая газета"

Першы заканадаўчы кодэкс ВКЛ, які выйшаў у друкаваным выглядзе

- Судзебнік 1468 г.
- Статут ВКЛ 1529 г.
- Статут ВКЛ 1566 г.
- Статут ВКЛ 1588 г.
- Прывілей 1563 г.

Асноўныя архіўныя крыніцы аб жыцці і творчай спадчыне дзеячаў культуры Беларусі знаходзяцца ў

- Цэнтральным архіве старажытных актаў у Маскве
- Архіве актаў народных ў Варшаве
- БДАМЛМ
- Віленскім архіве
- БГАКФФД ў Дзяржынску

Ступень важнасці / грамадскай значнасці матэрыялаў у сродках перыядычнага друку можна вызначыць па

- маляўнічасці афармлення матэрыялу
- памеры паведамлення
- месцы размяшчэння матэрыялу на старонках СМІ
- гендэру аўтара
- няма правільнага адказу

Від гістарычных крыніц, якія ўзнікаюць пераважна ў грамадскай сферы і закліканы выражаць думку якой-небудзь сацыяльнай групы аб грамадска-значнай праблеме гэта -

- публіцыстыка
- агіяграфія
- "пасіоны"
- "Мартыры"
- творы літаратуры

Спецыфічная сістэма перадачы і захавання інфармацыі, дзе камунікатыўная функцыя з'яўляецца вызначальнай гэта -

- перыядычная друк
- публіцыстыка
- прыватная перапіска (эпістальныя крыніцы)
- запіскі падарожнікаў
- эсэ

«Слова пра паход Ігаравы» адносіцца да

- наратыўных крыніц
- фальшывых крыніцах
- вельмі дакладных крыніц
- прыгожа аформленымх крыніц
- нядаўна знойдзеных крыніц

Полацкі летапіс XII ст. не захаваўся, але ёй карыстаўся пры стварэнні "Гісторыі Расійскай" даследчык

- М. Карамзін
- В. Тацішчаў
- М. Шчарбатаў
- С. Салаўёў

- Н. Улашчык

На думку шэрагу даследчыкаў (К. Бястужаў-Румін, С. Салаўёў, В. Пашута, В. Чамярыцкі) часткі Полацкага летапісу захаваліся ў складзе

- Наўгародскай летапісе
- Хронікі Быхаўца
- Іпацьеўскі летапісы
- Галіцка-Валынскай летапісе
- Магілёўскай хронікі

Вызначце, якія крыніцы вывучаюцца палеаграфіяй

- рэчыўны
- фотадакумент
- выяўленчы
- рукапісны
- аўдыёвізуальны

4.2. ПЫТАННІ ДА ЗАЛІКУ "Крыніцазнаўства" 3 семестр.

1. Азначэнне крыніцазнаўства. Аб'ект і прадмет навукі. Тэарэтычнае і прыкладное крыніцазнаўства.
2. Азначэнне паняцця "гістарычная крыніца". Прырода гістарычнай крыніцы. Суадносіны гістарычных крыніц і гістарычных дапаможнікаў.
3. Сістэматызацыя і класіфікацыя гістарычных крыніц.
4. Класіфікацыя пісьмовых крыніц.
5. Месца крыніцазнаўства ў сістэме гуманітарных ведаў.
6. Месца крыніцазнаўства ў сістэме гістарычных ведаў.
7. Развіццё крыніцазнаўства ў эпоху Сярэднявечча.
8. Развіццё крыніцазнаўства ў эпоху Адраджэння. Дзейнасць "эрудытаў" у галіне фарміравання элементаў крыніцазнаўства як навукі.
9. Развіццё крыніцазнаўства ў другой палове XVIII - XIX ст.
10. Развіццё крыніцазнаўства ў пач. XX ст.
11. Фарміраванне крыніцазнаўства як навукі ў СССР у 1917 - 1950-я гг.
12. Развіццё крыніцазнаўства ў другой палове XX ст.
13. Развіццё крыніцазнаўства ў Беларусі.
14. Характарыстыка асноўных этапаў работы з гістарычнай крыніцай.
15. Паняцце і змест крыніцазнаўчай з'яўкі. Пошук гістарычных крыніц ў камп'ютарнай сетцы Інтэрнэт.
16. Паняцце і змест бібліяграфічнай з'яўкі.
17. Паняцце і змест архіўнай з'яўкі. Арганізацыя пошуку крыніц у архівах.
18. Паняцце "крыніцазнаўчая крытыка". Асноўныя этапы крыніцазнаўчай крытыкі і іх характарыстыка.
19. Паняцце "знешняя крытыка гістарычных крыніц". Складаючыя знешняй крытыкі.
20. Даследаванне тэксту гістарычнай крыніцы.
21. Высвятленне часу стварэння гістарычнай крыніцы.
22. Высвятленне месца стварэння гістарычнай крыніцы.

23. Высвятлення аўтара гістарычнай крыніцы.
24. Інтэрпрэтацыя гістарычных крыніц.
25. Вызначэнне аўтэнтычнасці (сапраўднасці) і падрабленасці гістарычных крыніц.
26. Падставы і матывы для падробак гістарычных крыніц. Асноўныя прыкметы падробак гістарычных крыніц.
27. Паняцце "ўнутраная крытыка". Мэта і змест унутранай крытыкі.
28. Паняцце верагоднасці гістарычнай крыніцы. Паўната і дакладнасць інфармацыі крыніцы.
29. Крыніцазнаўчы сінтэз.
30. Праблемы вывучэння рэчавых, выяўленчых, аўдыяльных крыніц.

4.3. ПЫТАННІ ДА ЭКЗАМЕНА ПА КУРСУ "Крыніцазнаўства "

II КУРС 4 семестр.

1. Азначэнне крыніцазнаўства. Тэарэтычнае і прыкладное крыніцазнаўства.
2. Азначэнне паняцця "гістарычная крыніца". Прырода гістарычнай крыніцы. Суадносіны гістарычных крыніц і гістарычных дапаможнікаў.
3. Сістэматызацыя і класіфікацыя гістарычных крыніц.
4. Класіфікацыя пісьмовых крыніц.
5. Месца крыніцазнаўства ў сістэме гуманітарных ведаў.
6. Крыніцазнаўства і музейная справа. Музейнае крыніцазнаўства.
7. Развіццё крыніцазнаўства ў эпоху Сярэднявечча.
8. Развіццё крыніцазнаўства ў эпоху Адраджэння. Дзейнасць "эрудытаў" у галіне фарміравання элементаў крыніцазнаўства як навукі.
9. Развіццё крыніцазнаўства ў другой палове XVIII - XIX ст.
10. Развіццё крыніцазнаўства ў першай палове XX ст. Фарміраванне крыніцазнаўства як навукі ў СССР
11. Развіццё крыніцазнаўства ў другой палове XX ст.
12. Асноўныя тэндэнцыі сучаснага вывучэння крыніц і развіцця крыніцазнаўства
13. Развіццё крыніцазнаўства ў Беларусі.
14. Асноўныя метады даследавання гістарычных крыніц
15. Характарыстыка асноўных этапаў работы з гістарычнай крыніцай.
16. Паняцце і змест крыніцазнаўчай эўрыстыкі. Пошук гістарычных крыніц ў камп'ютарнай сетцы Інтэрнэт.

17. Паняцце і змест бібліяграфічнай эўрыстыкі.
18. Паняцце і змест архіўнай эўрыстыкі. Арганізацыя пошуку крыніц у архівах.
19. Паняцце "крыніцазнаўчая крытыка". Асноўныя этапы крыніцазнаўчай крытыкі і іх характарыстыка.
20. Паняцце "знешняя крытыка гістарычных крыніц". Складаючыя знешняй крытыкі.
21. Даследаванне тэксту гістарычнай крыніцы.
22. Высвятленне часу стварэння гістарычнай крыніцы.
23. Высвятленне месца стварэння гістарычнай крыніцы.
24. Высвятлення аўтара гістарычнай крыніцы.
25. Інтэрпрэтацыя гістарычных крыніц.
26. Вызначэнне аўтэнтычнасці (сапраўднасці) і падрабленасці гістарычных крыніц.
27. Падставы і матывы для падробак гістарычных крыніц. Асноўныя прыкметы падробак гістарычных крыніц.
28. Паняцце "ўнутраная крытыка". Мэта і змест унутранай крытыкі.
29. Паняцце верагоднасці гістарычнай крыніцы. Паўната і дакладнасць інфармацыі крыніцы.
30. Крыніцазнаўчы сінтэз.
31. Асаблівасці вывучэння рэчавых крыніц.
32. Характарыстыка матэрыялаў заканадаўства зямель Русі IX - XIII стст.
33. Характарыстыка матэрыялаў заканадаўства перыяду Вялікага княства Літоўскага.

34. Характарыстыка матэрыялаў заканадаўства перыяду Расійскай імперыі.
35. Характарыстыка матэрыялаў заканадаўства найноўшага часу.
36. Агульная характарыстыка актавых матэрыялаў. Віды актаў. Актавы фармуляр.
37. Этапы развіцця актавых матэрыялаў.
38. Агульная характарыстыка матэрыялаў справаводства.
39. Характарыстыка матэрыялаў справаводства перыяду Вялікага княства Літоўскага. Сеймавыя матэрыялы XVI - XVII стст.
40. Канцэлярыя Вялікага княства Літоўскага і яе кнігі. Асноўныя этапы навуковага засваення і вывучэння "Літоўскай метрыкі".
41. Характарыстыка матэрыялаў справаводства перыяду Расійскай імперыі. Справаздачы губернатараў як крыніца па гісторыі Беларусі.
42. Характарыстыка і класіфікацыя дакументаў справаводства найноўшага часу.
43. Характарыстыка і этапы развіцця статыстычных матэрыялаў.
44. Зараджэнне статыстыкі. Гаспадарчыя апісанні і дакументы фіскальнага ўліку насельніцтва XVI - XVIII стст. як гістарычныя крыніцы.
45. Эканоміка-геаграфічныя і гаспадарчыя апісанні, матэрыялы фіскальнага ўліку канца XVIII - XIX ст. як гістарычныя крыніцы.
46. Матэрыялы дэмаграфічнай статыстыкі як гістарычная крыніца
47. Характарыстыка летапісаў і хронік як гістарычных крыніц. Этапы летапісання на Беларусі.
48. Характарыстыка беларускага летапісання XI - XIV стст.
49. Характарыстыка беларускага летапісання XV - XVI стст.

50. Асаблівасці летапісання XVII - XVIII стст.
51. Характарыстыка крыніц асабістага паходжання. Этапы развіцця мемуарнай літаратуры ў Беларусі.
52. Характарыстыка літаратурных і агіяграфічных крыніц.
53. Публіцыстыка як гістарычная крыніца. Этапы развіцця публіцыстыкі на Беларусі.
54. Асаблівасці публіцыстычных твораў XIX - XXI ст.
55. Характарыстыка эпістальных крыніц.
56. Адкрытыя лісты як гістарычныя крыніцы.
57. Спецыфічнасць перыядычнага друку як гістарычнай крыніцы.
58. Этапы развіцця перыядычнага друку ў Беларусі.
59. Характарыстыка выяўленчых крыніц
60. Аўдыявізуальныя дакументы як гістарычныя крыніцы.

5 ДАПАМОЖНЫ РАЗДЗЕЛ

5.1 Тэматычны план

Прыкладны тэматычны план (дзённае навучанне)

Нумар раздзела, тэмы	Назвы тэм і раздзелаў	Колькасць аўдыторных заняткаў		Колькасць гадзін КСР	Форма кантролю ведаў
		з іх			
		Лекцыі	семінары		
1	<i>Тэма 1.</i> Уводзіны. Прадмет і змест крыніцазнаўства	2			
РАЗДЗЕЛ 1 Тэорыя і методыка крыніцазнаўства					
2	<i>Тэма 2.</i> Гісторыя крыніцазнаўства Тэндэнцыі сучаснага крыніцазнаўства.	4	2	2	
3	<i>Тэма 3.</i> Метадалогія і метады крыніцазнаўства. Выкарыстанне колькасных метадаў і інфармацыйных тэхналогій апрацоўкі крыніц	2	2	2	Дыскусія
4	<i>Тэма 4.</i> Класіфікацыя і сістэматызацыя гістарычных крыніц	4	2		Адказы на пытанні
5	<i>Тэма 5.</i> Крынізнаўчая эўрыстыка	4	2		Адказы на пытанні
6	<i>Тэма 6.</i> Крыніцазнаўчая крытыка	6	4	2	Міні- даклады
РАЗДЗЕЛ II Крыніцазнаўства гісторыі Беларусі					
7	<i>Тэма 7.</i> Асноўныя				

	віды, тэндэнцыі і этапы развіцця крыніц па гісторыі Беларусі	2			
8	Тэма 8. Заканадаўчыя дакументы	4	2	2	Міні-даклады
9	Тэма 9. Актавыя матэрыялы	4	2	2	Адказы на пытанні
10	Тэма 10. Матэрыялы справаводства	4	2	2	Падрыхтоўка рэфератаў і прэзентацый
11	Тэма 11. Статыстычныя матэрыялы. Эканоміка-геаграфічныя, гаспадарчыя і статыстычныя апісанні	4	2		Міні-даклады; падрыхтоўка прэзентацый
12	Тэма 12. Летапісы і хронікі як гістарычныя крыніцы. Асаблівасці іх вывучэння	4	2	2	Падрыхтоўка рэфератаў і прэзентацый
13	Тэма 13. Гісторыка-мемуарныя крыніцы	2	2	1	Міні-даклады; падрыхтоўка прэзентацый
14	Тэма 14. Эпістальныя крыніцы, літаратура і публіцыстыка	2	2	1	Прэзентацыі, міні-даклады
15	Тэма 15. Перыядычны друк і рэклама	2	2	2	Міні-даклады

16	<i>Тэма 16. Рэчавыя і аўдыявізуальныя крыніцы</i>	2		2	Рэферат
	Разам	190	58	36	96
					Экзамен

5.2. ЛІТАРАТУРА

Асноўная

1. *Источниковедение: учебник для академического бакалавриата* / Е. Д. Твердюкова [и др.] ; под ред. А. В. Сиренова. — М. : Юрайт, 2021. — 396 с.
2. *Медушевская, О. М. Собрание сочинений : в 4 томах* / О. М. Медушевская ; под общ. ред. А. Н. Медушевского. – Москва ; Берлин : Директ-Медиа, 2017. – Том 2. Источниковедение: теория, история, метод. – 881 с.: ил. – Режим доступа: <https://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=480151> .

5.3. Дадатковая

1. *Актуальные проблемы источниковедения: материалы IV Международной научно-практической конференции к 20-летию дарования городу Витебску магдебургского права, Витебск, 20-21 апреля 2017 г.* / Витеб. гос. ун-т; редкол.: А.Н.Дулов и М.Ф.Румянцева (отв. ред.) [и др.] . – Витебск : ВГУ имени П.М.Машерова, 2017. – 410с.
2. *Бандзелікаў, М.Ф. Асновы тэорыі і методыкі крыніцазнаўства: вуч. дапамож./ М.Ф. Бандзелікаў – 2-е выд., стэр. - Мн.: БДПУ, 2004.- 46 с.*
3. *Бережков, Н.Г. Литовская метрика как исторический источник* / Н.Г.Бережков. - М., Л.: издательство АН СССР, 1946. - Ч.1.- 179с.
4. *Вайтовіч, Н.Т. Баркалабаўскі летапіс* / Н.Т.Вайтовіч.- Мн.: - 1977.- 205с.
5. *Георгиева, Н. Г. Историческое источниковедение. Теоретические проблемы. Учебник для вузов.* – М.:Прспект, 2018. – 256с.

6. *Гістарыяграфія і крыніцы вывучэння гісторыі Беларусі: традыцыі і навацыі: зборнік навуковых артыкулаў / Нацыянальная акадэмія навук Беларусі. Інстытут гісторыі ; [уклад.: В. В. Яноўская, Р. У. Зянюк ; рэдкал.: В. В. Даніловіч (гал. рэд.) і інш.]. - Мінск : Беларуская навука, 2018. - 321, [1] с.*
7. *Голиков, А.Г. Источниковедение отечественной истории. / А.Г.Голиков - М.:МГУ, Росспэн, 2000. – 437с. ґ*
8. *Голиков, А.Г. Методика работы с историческими источниками : учебное пособие для студентов высших учебных заведений, обучающихся по направлению подготовки 030600 "История" / А. Г. Голиков, Т. А. Круглова ; под ред. А. Г. Голикова. - Москва : Академия, 2014. - 223, [1] с.*
9. *Джаксон, Т.Н. Исландские королевские саги о Восточной Европе (с древнейших времен до 1000 г.) : тексты, перевод, комментарии / Т.Н.Джаксон. – М.:Наука, 1993. – 303с.*
10. *Исследования истории Литовской метрики: Сб. науч. тр. / под ред. В.Т. Пашуто и др. - М., 1989.- 386с.*
11. *Источниковедение : учеб. пособие / И. Н. Данилевский, Д. А. Добровольский, Р. Б. Казаков и др. ; отв. ред. М. Ф. Румянцева ; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». — М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2015. — 685, с.*
12. *Источниковедение: Теория. История. Метод. Источники Российской истории: Учеб. пособие // И. Н. Данилевский [и др.]. - М., 2000. – 701с.*
13. *Каралёў, Г. І. Польскія публікацыі царкоўна-гістарычных крыніц у XIX—XX ст. // Наш радавод. - Кн. 4.- Ч. 3.- Гродна, 1992.- С. 184—190.*
14. *Касцюкевіч, С.У. Крыніцазнаўства : вуч.-метаад. комплекс // склад. С.У.Касцюкевіч. – Наваполацк:ПДУ, 2006. – 159 с.*
15. *Кісялёў, Генадзь Васілевіч. Ад Чачота да Багушэвіча : праблемы і атрыбуцыі беларускай літаратуры XIX ст. / Г. В. Кісялёў. - Мінск : Навука і тэхніка, 1993. - 395, [2] с.*

16. *Ковальченко, И. Д.* Методы исторического исследования./ И.Д.Ковальченко. - М., 1987. – 438с.
17. *Козлов, В.П.* Тайны фальсификации: анализ подделок исторических источников XIX-XX веков: уч. пособие./ В.П.Козлов. - М.:Аспект Пресс, 1996. – 271с.
18. *Козловский, П.Г.* Инвентари и хозяйственные документы магнатских владений Белоруссии XVI-XVIII вв. и инвентари помещичьих имений первой половины XIX в. как исторический источник.// Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы. 1962.- М.: АН СССР,1964.- 576с.
19. *Колеснева, О.В.* Историческая информатика. Обработка и анализ текстов, статистических и структурированных источников. – Могилев:МГУ им.А.А.Кулешова, 2002. – 57с.
20. *Копыцкий, З.Ю.* Источниковедение аграрной истории Белоруссии / З.Ю. Копыцкий.- Мн.: Наука и техника, 1978.- 136с.
21. *Лазутка, С.А.* *Валюканите И. Гудавичюс Э.* Первый Литовский Статут.- Вильнюс: Маргираштай, 2004.- -521с.
22. *Липницкая, О. Л.* Компьютерное источниковедение в Беларуси: некоторые итоги и проблемы // Информ. бюллетень ассоциации «История и компьютер».- 1997. - № 21. - С.167—171.
23. *Литвак, Б.Г.* Очерки истории массовой документации : XIX-XX вв./ Б.Г.Литвак. - М.: Наука,1979.- 294с.
24. *Лихачев, Д.С.* Русские летописи и их культурно-историческое значение./ Д.С.Лихачев. - М., Л.: АН СССР, 1947. - 499с.
25. *Лурье, Я.С.* О происхождении Радзивилловской летописи // Вспомогательные исторические дисциплины.- Л.: Наука, 1987.- Т. 18.- С.64-83.
26. *М. М. Улашчык* і праблемы беларускай гістарыяграфіі, крыніцазнаўства і археалогіі (да 90-х угодкаў вучонага) : матэрыялы навуковай канферэнцыі, Мінск, 14-15 лютага 1996 г. / Беларускі навукова-даследчы інстытут дакументазнаўства і архіўнай справы, Гістарычны

- факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта ; [рэд.-склад.: А. М. Гесь, В. У. Скалабан]. - Мінск, 1997. - 362, [1] с.
27. *Мальдзіс, А.* На скрыжаванні славянскіх традыцый / А.Мальдзіс. - Мн.: Навука і тэхніка, 1980. - 352с.
28. *Мараш, Я.Н.* Аграрная гісторыя Беларусі ў святле крыніцазнаўчага аналізу // Весці АН БССР. Серыя грамад. навук.- 1979.- №6.- С.54-78.
29. *Мянжынскі, В.С.* Метрыка Вялікага княства Літоўскага як крыніца па гісторыі землеўладання Беларусі (першая палова XVI ст.)// Весці АН БССР. Серыя грамад навук. - 1987.- №2 –С.61-67.
30. *О подлинности и достоверности исторического источника:* Сб. тр./ под ред. А.А.Литвина. – Казань,1991. – 133с.
31. *От Нестора до Фонвизина: Новые методы определения авторства /* Под ред. Л. В. Милова. М.: Прогресс, 1994. – 254с.
32. *Пронштейн, А. П.* Методика исторического источниковедения./ А.П.Пронштейн. - Ростов н/Д, 1976. – 476 с.
33. *Пушкарев, Л. Н.* Классификация русских письменных источников по отечественной истории / Л.М.Пушкарев. - М., 1975.- 311с.
34. *Русина, Ю. А.* Методология источниковедения : [учеб. пособие] / Ю. А. Русина ; М-во образования и науки Рос. Федерации, Урал. федер. ун-т. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2015. – 204 с.
35. *Самарина, Н.Г.* Летописание: Учебное пособие для студентов культурологических специальностей и специальности «Музейное дело и охрана памятников» (учебное пособие). / Н.Г.Самарина. – М.: МГУКИ, 2002. – 60 с.
36. *Самарина, Н.Г.* Музейное источниковедение: объект и предмет // Сохранение и приумножение культурного наследия в условиях глобализации: Материалы международной научно-практической конференции 9-11 декабря 2002 г.: Ч. 2. – М.: МГУКИ, 2002. – С. 55 – 60.

37. *Самарина, Н.Г.* Нетрадиционное источниковедение: Итоги и перспективы развития // Исторический источник в музейной работе: Тезисы докладов на научно-практической конференции. – М.: МГУКИ, 2001. – С. 3–6.
38. *Самарина, Н.Г.* Исторический источник в реконструкции прошлого // Историко-краеведческие и мемориальные музеи: история и перспективы развития: Тезисы докладов на научно-практической конференции. – М.: МГУКИ, 2000. – С. 7-9.
39. *Свяжынскі, У.М.* «Гістарычныя запіскі» Федара Еулашоўскага./У.М. Свяжынскі. – Мн. : Навука і тэхніка, 1990.- 123с.
40. *Семянчук, А. А.* Беларуска-літоўскія летапісы і польскія хронікі: вучэб. дапаможнік / А. А. Семянчук. – Гродна: ГрГУ, 2000. – 163 с.
41. *Сидорцов, В.Н.* Методология истории: количественные методы и информационные технологии./ В.Н.Сидорцов. - Мн.: БГУ, 2003.- 143с.
42. *Соколов, А. К.* Источниковедение новейшей истории России: теория, методология, практика:уч. пособие для вузов / под ред.А.К.Соколова. – М.: Высш.шк., 2004. – 686 с.
43. *Третий Литовский Статут 1588 г.:* материалы респ. науч. конф., посвящ. 400-летию Статута.- Вильнюс, 1989,-260с.
44. *Улашчык, М.М.* Выбранае / М.М. Улашчык. – Мн.: МГА «Беларускі кнігазбор», 2001. – 604с.
45. *Улащик, Н.Н.* Введение в изучение белорусско-литовского летописания / Н.Н.Улащик. - М., 1985. – 305с.
46. *Ходзін, С.М.* Крыніцазнаўства гісторыі Беларусі: дапаможнік / С. М. Ходзін. - Мн.: БДУ, 2012. – 255 с.
47. *Ходин, С. Н.* История и теория источниковедения : учебное пособие для студентов вузов по историческим специальностям / С. Н. Ходин, В. П. Грицкевич, С. Б. Каун. - Минск : Издательский центр БГУ, 2008. - 253, [1] с.

48. *Чамярыцкі, В.А.* Беларускія летапісы як помнікі літаратуры. / В.А. Чамярыцкі - Мн.: Навука і тэхніка, 1969.- 191с.
49. *Шахматов, А.А.* История русского летописания / А.А.Шахматов. – СПб.: Наука, 2003. – 1021с.
50. *Шмидт, С. О.* Путь историка: Избр. тр. по источниковедению и историографии / С.О.Шмидт. - М., 1997. – 608с.
51. *Юхо, Я. І.* Крыніцы беларуска-літоўскага права / Я.І.Юхо. - Мн.: Беларусь, 1991. – 284с.

5.4.Публікацыі крыніц.

1. Акты Литовско-Русского государства. Вып1.Т.2 - М.:Университетская типография ,1897-1899.
2. Акты Литовской метрики. Т.1-2. – Варшава:издание Вашавского императорского университета, 1896-1897.
3. Акты Виленской Археографической комиссии. Т.1-39. – Вильно: типография А.В.Киркора,1865-1915.
4. Акты,относящиеся к истории Западной России. Т.1-4. - СПб.: типография II отделения Собственной Е.И.В. Канцелярии, 1846-1853.
5. Інстытут беларускае культуры. Гісторыка-археалагічная камісія. Працы і матэрыялы да гісторыі і археалогіі Беларусі. Беларускі архіў. Том першы. - Менск,1927.
6. Горбачевский Н. Каталог к древним актовым книгам губерний Виленской,Гродненской, Минской и Ковенской. – Вильно: типография А.И.Зака,1872.- 963 с.
7. Дневник Люблинского сейма 1569 г. – СПб: печатня В.Головина,1869. – 780 с.
8. Законодательные акты Великого Княжества Литовского15-16 вв. - Л.: издательство АН СССР, 1936.- 153 с.
9. Збор астаноў і распараджэнняў Урада БССР (алф.-прадм. Паказ.). - Мн., 1979.
10. Инвентари магнатских владений Белоруссии XVII-XVIII вв. Владение Сморгонь. – Мн.: Наука и техника, 1977. – 530 с.
11. Историко-юридические материалы, извлеченные из актовых книг губерний Витебской и Могилевской,хранящихся в центральном архиве в Витебске. – Витебск: Типография губернского правления, 1871-1906.
12. Книга Посольская метрики Великого княжества Литовского. - М.,1943.

13. Летапісы і хронікі Беларусі. Сярэднявечча і раньнемадэрны час. / Укладальнік В.А.Варонін. – Смаленск: Інбелкульт, 2013. – 902 с.
14. Литовская метрика: Книга записей 5. Вильнюс,1993; Книга судебных дел 6. Вильнюс,1995; Книга записей 8. Вильнюс 1995; Книга переписей №7. - Вильнюс,1996.
15. Памятники дипломатических отношений Московского государства с Польско-Литовским. Т.1-2. - СПб., 1882-1887.
16. Памятники русского права / под ред. С.В.Юшкова. – Вып.1. - М.: государственное издательство юридической литературы,1952. -287 с.
17. Первый Литовский статут. В.2 ч. Т.1. Ч.1-2. - Вильнюс, 1983-1985.
18. Писцовая книга бывшего Пинского староства. Ч.1-2. - Вильно, 1874.
19. Писцовая книга Гродненской экономии. Ч.1-2. – Вильно, 1881-1882.
20. Полный хронологический сборник законоположений, касающихся евреев. - СПб., 1874.
21. Полоцкие грамоты XIII – начала XVI вв.:Тексты/ Сост. А.Л.Хорошкевич.- М.: АН СССР,Институт истории СССР, 1977-1985.
22. Правда Русская /Подгот. В.П.Любимов и др.; Под ред. Б.Д.Грекова. - М., Л., 1940-1963. Т.1-3.
23. Ревизия Кобринской экономии. 1563. - Вильно, 1876.
24. Решения Главного Литовского Трибунала. 1583-1655. - Вильнюс, 1988.
25. Сборник законов БССР. - 1938. №1.
26. Сборник законов и указов Верховного Совета БССР. В 3т. - Мн., 1974-1976.
27. Статут Вялікага княства Літоўскага. 1588 : Тэксты. Даведнік. Каментарыі.- Мн.: БСЭ, 1989.- 570 с.

28. Фонды былых архіваў Камуністычнай партыі Беларусі ў 2-х ч. / Склад. Г.С. Данілава і В.Д. Селяменеў. - Мн.: НАРБ, 1997-1998.
29. Барбаро И., Кантарини А. Барбаро и Кантарини о России: К истории итало-русских связей в XV в. - Л.: Наука, 1971.- 275 с.
30. «Великая хроника» о Польше, Руси и их соседях 11-13 вв. - М.: МГУ, 1987. – 264 с.
31. Генрих Латвийский. Хроника Ливонии. - М., Л.: издательство АН СССР, 1938. – 352 с.
32. Герберштейн С. Записки о Московии. - М.: МГУ, 1988.- 429 с.
33. Длугош Ян. Грюндвальдская битва. - М., Л.: издательство АН СССР, 1962. – 214 с.
34. Кніга жыццй і хаджэнняў. /Пер. са старажытнарус., старабел. і польск./Укладальнік А.Мельнікава. – Мн.: Мастацкая літаратура, 1994. – 503 с.
35. Корб И.Г. Дневник путешествий в Московию.- СПб.: издательство А.В.Суворина, 1906. – 366 с.
36. Коршунаў, А.В. Помнікі старажытнай беларускага пісьменства. - Мн.: Навука і тэхніка, 1975. – 245 с.
37. Михалон Литвин. О нравах татар, литовцев и московитян. / Отв. ред. А.Л.Хорошкевич. - М.: МГУ, 1994. – 152 с.
38. Памятники литературы Древней Руси. XI-начало XII в./ Полное собрание русских летописей. - М.: Художественная литература, 1978.
39. Памятники литературы Древней Руси XII век./ Полное собрание русских летописей. - М., 1980.
40. Памяць святога нашага бацькі Кірылы, епіскапа Тураўскага // Спадчына. – 1990, №2.
41. Полное собрание русских летописей. Т.17. Западнорусские летописи. СПб.: типография М.А.Александрова, 1907. – 648 с.

42. Полное собрание русских летописей. Т.38 - Л.: Наука. 1989.177 с.
43. Полное собрание русских летописей. Т.32. Хроники: Литовская и Жемойтская, Быховца. Летописи: Баркулабовская, Аверки, Панцырного. - М.: Наука.1975.- 239 с.
44. Полное собрание русских летописей. Т.35. Летописи белорусско-литовские./ сост. Н.н.Улащик - М.: Наука, 1980. – 306 с.
45. Помнікі мемуарнай літаратуры Беларусі XVII ст. - Мн.: Наука и техника. 1983. – 175 с.
46. Поссевино А. Исторические сочинения о России 16 в. - М.: МГУ,1983. – 240 с.
47. Прадмовы і прасляслоўі Францыска Скарыны. - Мн.: Наука и тэхніка,1969. – 240 с.
48. Публицистика белорусских народников. Мн.: БГУ.1989.- 134 с.
49. Русско-белорусские связи во второй половине XVII. (1667-1686). - Мн.: БГУ, 1972.- 375 с.
50. Русско-белорусские связи.: Сб. документов. 1570-1667 гг. - Мн.: высшая школа, 1963. – 533 с.
51. Скарына Ф. Творы. - Мн.: Навука і тэхніка,1990.
52. Старажытная беларуская літаратура: Зборнік. - Мн., 1990. – 207 с.
53. Хроника белорусского города Могилева. Собранный и писанный А.Трубницким..., продолженный его сыном М. Трубницким / пер. Н.Гортынский. – Кн.3. отд.1. - М.. 1887. – с.1-142
54. Хроника Быховца. - М.: Наука,1966. - 149с.

**Дакументы фонда Рэспубліканскай рады грамадскага аб'яднання
"Беларускае добраахвотнае таварыства аховы помнікаў гісторыі і
культуры" як крыніца па вывучэнню дзейнасці па захаванню і
актуалізацыі гісторыка-культурнай спадчыны Беларусі
ў 1960-1990-я гады**

Вялікая роля ў практыцы захавання гісторыка-культурнай спадчыны ў сёняшні час належыць намаганням грамадскасці. “Беларускае добраахвотнае таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры” (БДТАПГК) было заснавана ў 1965 г. у адпаведнасці з рашэннем ўрада і партыйных кіруючых органаў БССР. У склад Таварыства ўвайшлі абласныя аддзяленні, былі вылучаны секцыі архітэктуры, мастацтва, гісторыі, археалогіі, этнаграфіі і маладзёжная. Мэтамі і задачамі БДТАПГК з’яўляліся: выяўленне і ўліку помнікаў гісторыі і культуры Беларусі на тэрыторыі рэспублікі і за яе межамі, распаўсюджанне сярод насельніцтва ведаў аб помніках і выхавання павагі да культурнай спадчыны; ажыццяўленне грамадскага кантролю за выкананнем прадпрыемствамі, установамі і арганізацыямі, службовымі асобамі і грамадзянамі заканадаўства аб ахове і выкарыстанні помнікаў [1 арк.80-82].

Багаты збор дакументаў аб дзейнасці БДТАПГК у савецкі і першы постсавецкі перыяды прадстаўлены ў Беларускай дзяржаўнай архіве навукова-тэхнічнай дакументацыі. Архіўны фонд №297 “Рэспубліканская Рада добраахвотнага таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры Беларусі” налічвае 457 адзінак захавання за перыяд з 1966 па 2007 г. Большасць крыніц адносіцца да савецкага перыяду і першай паловы 1990-х гадоў. Гэта дакументы справаводства цэнтральных кіруючых органаў і

рэгіянальных аддзяленняў грамадскага аб'яднання, дакументы Бюро прапаганды ведаў аб помніках гісторыі і культуры. Захаваліся аналітычныя даведкі пра стан помнікаў гісторыі і культуры на тэрыторыі рэспублікі і матэрыялы аб працы над стварэннем “Звезда помнікаў гісторыі і культуры Беларусі” [2 арк.119-125].

Дакументы фонда адлюстроўваюць дзейнасць Таварыства па асноўных вызначаных накірунках. Справаздачы цэнтральнага і абласных саветаў, а таксама раённых аддзяленняў Таварыства, дакументы аб рабоце секцый, перапіска з уладамі дазваляюць асэнсаваць поспехі ў галіне пошуку, уліку і арганізацыі захавання гісторыка-культурнай спадчыны, прасачыць ход рамонтна-рэстаўрацыйных работ на знакавых аб'ектах гісторыка-культурнай спадчыны, вызначыць асноўныя ўзнікаючыя праблемы (выкарыстанне не па прызначэнні, недастатковае фінансаванне, адсутнасць наглядальнікаў і арэндна-ахоўных дамоў, ахоўных зон вакол аб'ектаў спадчыны, абьякавае стаўленне мясцовых уладаў) [3 арк.31, 43; 4 арк.27, 30, 66; 5 арк.18, 45; 6 арк.62].

На працягу ўсяго перыяду сваёй дзейнасці Таварыства асабліва пільную ўвагу звяртае на ўзаемадзеянне з мясцовымі органамі ўлады па пытаннях захавання помнікаў архітэктуры. Сябры Таварыства, эксперты (гісторыкі, архітэктары, мастацтвазнаўцы) імкнуліся данесці да чыноўнікаў думку пра важнасць захавання не асобных аб'ектаў, а “гістарычнай забудовы ў цэлым і ствараць навуковую гістарычна-архітэктурную экспазіцыю”, інакш захаваныя будынкi будуць нагадваць музейныя экспанаты сярод сучасных дамоў [3 арк.79-81]. Патрэбы мясцовага развіцця часам прыводзілі да знішчэння архітэктурных аб'ектаў. Сур'ёзнымі прычынамі разбураўня помнікаў мясцовага значэння называлася адсутнасць непасрэдных гаспадароў аб'ектаў і выкарыстанне будынкаў не па прызначэнні [4 арк.29-30; 7 арк.224]. Яскравым прыкладам з'яўляецца сітуацыя ў г.Орша , дзе ў 1969 г. з дазволу намесніка старшыні райвыканкама (які адначасова з'яўляўся і старшыней мясцовага аддзялення БДТАПГК!) былі разбураны 2 помніка

культывага дойдства 18 ст. [3 арк.31]. У тым жа 1969 г., дзякуючы намаганням БДТАПГК, была захавана сядзіба мастака І.Рэпіна ў м.Здраўнёва Віцебскай вобласці, над якой навісла пагроза трапіць у карьер даламітавых нарыхтовак [8 арк.43-52]. У 1971 г. кіраўніцтва Мінаблвыканкама прапанавала выключыць са спіса помнікаў былы палац Радзівілаў (1780 г.п.) у Клецкім раёне Мінскай вобласці, адзіны на Беларусі помнік грамадзянскага будаўніцтва, які спалучаў рысы драўлянага і каменнага дойдства. У якасці прычыны называўся дрэнны стан будынка, хаця члены камісіі па даследаванні стану будынка, спецыялісты па архітэктурцы, лічылі магчымым правесці паспяховаю рэстаўрацыю [9 арк.80-84]. Захваўся ліст да кіраўніцтва БДТАПГК ад загадчыка Ленінградскага аддзялення Інстытута гісторыі Акадэміі Навук СССР прафесара М. К. Каргера з просьбай правесці тлумачальную працу з кіраўніцтвам "Беларусьфільма" аб неабходнасці акуратнай дзейнасці падчас здымак на тэрыторыі замка ў Навагрудку [8 арк.1-21].

Дакументы фонда сведчаць аб барацьбе Таварыства і грамадскай супольнасці за захаванне знакавых архітэктурных помнікаў у сталіцы і рэгіёнах. Так, згодна меркавання кіраўніцтва Мінгарвыканкама, захаванне вуліцы Няміга і гістарычнай забудовы прызнавалася немагчымым па прычыне неабходнасці транспартнай разгрузкі цэнтра горада. Аднак, пасля публікацыі ў газеце "Праўда", звароту вядучых гісторыкаў, архітэктараў, мастацтвазнаўцаў да кіраўніка ЦК КПБ П.М.Машэрава, у Вярхоўны Савет і Дзяржбуд БССР кіраўніцтва горада пагадзілася даручыць "Мінскпраекту" разгледзець перспектывы захавання часткі гістарычнай забудовы. На працягу 1980-х гг. праблемы захавання помнікаў гісторыі ў г.Мінску былі выкліканы будаўніцтвам метро. У канцы 1980-х гг. Таварыства чарговы раз уздымала пытанне аб захаванні забудовы Старога Мінска, узяцці пад ахову помнікаў прамысловай архітэктурцы.

Адным з варыянтаў захавання помнікаў культувага дойдства Таварыства прапаноўвала ствараць у гэтых будынках музейныя установы:

Музей гісторыі г.Мінска ў Кацярынінскай царкве (Сабор святых апосталаў Пятра і Паўла) і Музей гісторыі г.Віцебска ў Благавешчанскай царкве [2 арк.119-125; 8 арк.28-31].

Гаворачы аб складанасцях выканання заканадаўства ў галіне аховы помнікаў, БДТАПГК у сваіх дакументах пазначала праблемы ў дзейнасці па паляпшэнні фізічнага стану адразу некалькіх знакавых архітэктурных аб'ектаў : калегіўма іезуітаў у в. Юравічы Калінкавіцкага раёна Гомельскай вобласці, палаца Пуслоўскіх у Косаве Івацэвіцкага раёна Брэсцкай вобласці, Палаца Сапегаў у Ружанах Пружанскага раёна Брэсцкай вобласці, Спаса-Ефрасіеўскай царквы ў г.Полацку, былога кляштара артэзіянцаў у г.Бяроза Брэсцкай вобласці, былога кляштара Св.Андрэя ў г. Слоніме, Нікольскай царквы ў г.Магілеве, 10, арк.37-42].

Асабліва ўскладнілася сітуацыя ў першай палове 1990-х гг. падчас пераўтварэнняў першых гадоў незалежнасці. Рэгулярна ўзнікалі спрэчкі паміж БДТАПГК і мясцовымі органамі ўлады: без узгаднення з арганізацыямі, адказнымі за захаванне гісторыка-культурнай спадчыны, грамадзянам сталі выдавацца дазволы на індывідуальнае будаўніцтва на месцы археалагічных помнікаў, паколькі помнікі не былі нанесены на карты землекарыстання. Матэрыялы Таварыства сведчаць аб шматлікіх выяўленых парушэннях у Віцебску, Пінску, Слуцку. Кіраўніцтва БДТАПГК лічыла, што Міністэрства культуры РБ не забяспечвала належным чынам аб'яднанне грамадскіх і навуковых намаганняў для перадухілення падобнай сітуацыі. Так, пры абмеркаванні сітуацыі ў г.Пінску высновы аб сістэматычным парушэнні артыкула 34 Закона РБ “Аб ахове і выкарыстанні помнікаў гісторыі і культуры” былі зроблены на аснове інфармацыі, прадастаўленай не толькі намеснікам Старшыні Прэзідыума Рэспубліканскай Рады БДТАПГК Г.А.Саўчанкі, але і старшага пракурора аддзела пракуратуры РБ У.І.Грышына. У 1992 г. Рада БДТАПГК звярнулася да Савета Міністраў краіны ў просьбай заслухаць на пасяджэнні ўрада даклад Міністэрства

культуры аб стане аховы помнікаў з адначасовым садакладам кіраўніка БДТАПГК [6 арк. 1-27].

Пільны клопат выказвалі члены Таварыства і па пытаннях аховы і папулярызацыі помнікаў драўлянай архітэктуры. Захавалася аналітычная даведка за 1984 г. аб стане помнікаў драўлянага дойдства і мерах па іх захаванні. У ёй звярталася ўвага на неабходнасць папулярызацыі гэтага віду помнікаў праз стварэнне Беларускага дзяржаўнага музея народнай архітэктуры і побыту. У лісце ад дырэктара Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклора У.К. Бандарчыка і Старшыні БДТАПГК І.Ф.Клімава ў ЦК КПБ звярталася ўвага на неабходнасць стварэння спецыялізаванай музейнай установы з магчымасцямі паказу аб'ектаў драўлянага дойдства і адначасовай распрацоўкай адпаведных турыстычных маршрутаў [11 арк.215-223]. БДТАПГК выказвала гатоўнасць ўзяць актыўна ўдзельнічаць у праектаванні і дзейнасці па стварэнню беларускага музея-скансена, а таксама часткова прафінансаваць гэты праект. [1, арк.50-53; 12 арк.47-48].

Выклікаюць цікавасць дакументы аб арганізацыі дзейнасці па ахове нумізматычных помнікаў. У свой час старшыня аддзялення Таварыства ў БДУ В.Н.Рабцэвіч выказваў прапановы аб стварэнні спецыяльнай памятки для насельніцтва пра неабходнасць перадачы манетных знаходак на дзяржзахаванне ў музеі, падрыхтоўцы дакументальнай кінастужкі пра нумізматычныяклады Беларусі, адкрыцці пастаяннай нумізматычнай рубрыкі ў бюлетені Таварыства, стварэнні і выданні звода-каталога нумізматычных помнікаў Беларусі, стварэнні ў рэспубліцы музея манет і манетныхкладаў [7 арк.60-63].

Таварыства прыкладала пільныя намаганні для пашырэння ўдзелу грамадзян і устаноў у справе аховы помнікаў і папулярызацыі гісторыка-культурнай спадчыны. Цэнтральнымі і мясцовымі органамі таварыства з самага пачатку дзейнасці праводзілася работа па павышэнні зацікаўленасці дзейнасцю Таварыства сярод жыхароў Беларусі [4 арк.19, 23, 78; 13, арк.

44]. З гэтай нагоды пад эгідай БДТАПГК рэгулярна праводзіліся конкурсы на лепшую арганізацыю па ахове помнікаў [14].

У 1973 г. у складзе БДТАПГК было створана Бюро прапаганды помнікаў гісторыі і культуры, у задачы якога ўключылі наступныя палажэнні: прапаганда думкі аб неабходнасці захавання гісторыка-культурнай спадчыны і распаўсюджванне сярод насельніцтва навуковых ведаў аб помніках. Сярод кірункаў дзейнасці ў лепшых традыцыях савецкага перыяда Бюро вызначыла чытанне лекцый і правядзенне тэматычных сустрэч, падрыхтоўку рэкламна-экскурсійных даведнікаў і пуцяводнікаў, фотаальбомаў, плакатаў і ўлетак пра айчынныя помнікі, арганізацыю кіналекторыяў адпаведнай тэматыкі. Да дзейнасці Бюро далучыліся айчынныя навукоўцы, супрацоўнікі ўстаноў адукацыі і краяведы-аматары [15 арк.6-8]. З мэтай распаўсюджвання галоўных мэтаў Таварыства і магчымых шляхоў вырашэння праблем захавання гісторыка-культурнай спадчыны члены Бюро выкарыстоўвалі адміністрацыйны рэсурс: для азнаямлення чыноўнікаў з існуючымі праблемамі і магчымымі шляхамі іх пераадолення лекцыі спецыялістаў адбываліся падчас правядзення нарад чыноўнікаў мясцовай улады [16 арк.25-31].

Адным з папулярных накірункаў распаўсюджвання сярод насельніцтва інфармацыі аб гісторыка-культурнай спадчыне з'яўляліся перасоўныя і стацыянарныя фотавыстаўкі. Значная колькасць падобных мерапрыемстваў Бюро ажыццяўлялася разам з музейнымі ўстановамі краіны [1, арк. 1-14; 17, арк.1-9]. Рэгіянальныя музеі часта самастойна выступалі арганізатарамі і месцам правядзення лекцый [5, арк.59-62].

Сярод цікавых мерапрыемстваў у рэгіёнах можна адзначыць тэматычную вечарыну “Помнікі гавораць” ў Бабруйскім аўтамеханічным тэхнікуме, калі спецыяльна для мерапрыемства былі створаны 4 аб'ёмныя макеты помнікаў г.Бабруйска [16, арк.25-31].

Да эфектыўных форм папулярызацыі гісторыка-культурнай спадчыны Беларусі можна аднесці правядзенне разнастайных конкурсаў. Падобная

дзейнасць судзейнічала музейфікацыі гісторыка-культурнай спадчыны Беларусі. Захаваліся матэрыялы аб правядзенні конкурса на лепшы грамадскі музей, што праводзіўся ў 1972 г. Падчас правядзення конкурса ацэньваліся не толькі зборы і культурна-адукацыйная дзейнасць грамадскіх музеяў, але і навукова-фондавая дзейнасць гэтых устаноў: дзейнасць па камплектаванні, ўмовы захавання і экспанавання. Пра ход конкурса распавядалі артыкулы выданняў “Помнікі гісторыі і культуры Беларусі”, “Літаратура і мастацтва”, “Чырвоная змена”, “Знамя юности”, “Зорька” і г.д. [18, арк.150-153]. У конкурсе прынялі ўдзел 603 музея: 84 з іх былі створаны на прамысловых прадпрыемствах, 519 – ва ўстановах адукацыі [2 арк.17]. Як адзначалася ў справаздачы Бюро прапаганды помнікаў толькі за другую палову 1980-х гадоў было праведзена больш за 100 розных конкурсаў [10 арк.37-42].

Сярод рэспубліканскіх СМІ рэгулярна абвешчваліся спаборніцтвы на лепшае асвятленне помнікаў і дзейнасці па іх захаванню. Можна адзначыць выдзненне рэгіянальнымі выданнямі адпаведных рубрык. Так, у Глускай раённай газеце “Сцяг Радзімы” вялася рубрыка “Гарады, дзе мы жывем”, у якой разказвалася аб гісторыі і помніках гарадоў-райцэнтраў рэспублікі [16 арк.25-31]. З 1970 г. штоквартальна выдаваўся бюлетэнь Таварыства “Помнікі гісторыі і культуры Беларусі”, які распаўсюджваўся праз сістэму “Саюздрук” [1 арк.80-82; 2 арк.134; 14]. Акрамя матэрыялаў непасрэдна пра аб’екты гісторыка-культурнай спадчыны на старонках бюлетэня адбываўся абмен лепшым вопытам работ па ахове, рэстаўрацыі і ўключэнню помнікаў у турыстычныя маршруты [2 арк.119-125].

На працягу 1970-х гг. адбылося 2 фестывалі аматарскіх фільмаў пра помнікі гісторыі і культуры Беларусі. Большасць стужак прысвячаліся падзеям далекага мінулага ці гадам Вялікай Айчыннай вайны. Фільмы пра падзеі далекага мінулага уяўлялі сабою ўнікальны вопыт навуковых пошукаў і адкрыццяў (“Тайны старажытнага Мінска”, “Бярэсце”, “Камянецкі стоўп”) [7, арк.10-21]. Па выніках снежанскага фестывалю 1978 г. лепшай прызналі стужку аматарскай народнай студыі Завода халадзільнікаў Плошча Свабоды

ў г.Мінску” . Цікавымі знаходкамі у плане папулярызацыі помнікаў лічыць правядзенне аўтапрабега пад назвай “Ад помніка да помніка” па маршруце Жабінка – Кобрын – Камянец-Высокае – Брэст [17, арк.1-9].

Актыўная работа праводзілася сярод школьнікаў рэспублікі. Навучэнцы актыўна ўдзельнічалі ў зорна-пошукавых паходах, рабоце грамадскіх музеяў, конкурсах на лепшае сачыненне ці малюнак на адпаведную тэматыку. На працягу 1980-х гг. папулярным стала правядзенне віктарыны “Ці ведаеш ты сваю гісторыю” [10, арк.37-42]. Мясцовыя аддзяленні БДТАПГК звярталіся да кіраўніцтва Таварыства аб неабходнасці заахвочвання лепшых школьных настаўнікаў, актывістаў музейнай справы. Сярод дакументаў фонда захаваліся матэрыялы пра дзенасць кіраўніка музея Чэпаелеўскай СШ Салігорскага раёна В.К.Ванкулевіча [18 арк.129-149].

Калі школьнікі ўдзельнічалі ў пошукавай справе, то студэнты профільных ВНУ (архітэктурны факультэт БП і гістарычны факультэт БДУ) працавалі на правядзенні рэстаўрацыйных работ на архітэктурных аб’ектах [3 арк.43]. З мэтай больш дасканалага вывучэння помнікаў архітэктурны і археалогіі распрацоўваліся тэмы курсавых і дыпломных работ. Студэнты архітэктурнага факультэта актыўна ўдзельнічалі ў конкурсе на лепшы плакат, прысвечаны помнікам мастацтва БССР [4 арк.1]. Лепшыя работы планавалася выдаваць на старонках бюлетэня “Помнікі гісторыі і культуры Беларусі”.

Супрацоўнікі Гродзенскага абласнога аддзялення Таварыства далучалі студэнцкія будаўнічыя атрады да дзейнасці па прапагандзе помнікаў гісторыі і культуры сярод насельніцтва. Так, летам 1975 г. студэнты прачыталі больш за 300 лекцый па тэмах “Гістарычныя помнікі Наваградка”, “Археалагічныя помнікі г.Гродна і іх выкарыстанне ў краязнаўчай рабоце з навучэнцамі” [1 арк.1-14].

Члены Таварыства адзначалі, што помнікі прызначаны для паказу суайчыннікам і гасцям Беларусі, інакш страчваецца сэнс па іх захаванню [2 арк.134; 3 арк.71-72; 4 арк.64;]. З мэтай удасканалення турыстычна-

экскурсійных маршрутаў толькі за 1969 г. свыш 300 тысяч актывістаў Таварыства самі актыўна ўдзельнічалі ў экскурсіях і паходах па месцах ваенна-гістарычных падзей [Спр. 4 арк.10]. Пытанні ўключэння помнікаў у турыстычныя маршруты рэгулярна абмяркоўваліся на сумесных паседжаннях Таварыста і Рэспубліканскага Савета па турызму і экскурсіям. У якасці важнай праблемы вызначаўся разрыў паміж павялічэннем турыстычных плыняў і станам экскурсійна-турыстычных аб'ектаў [3; 11 арк.222-223]. На прыгаданым сумесным пленуме прагучала ідэя (упершыню ў СССР) стварыць і выдаць масавым тыражом для рэспублікі карту-схему помнікаў гісторыі і культуры. Акрамя таго, прапанавалася выдаць і альбом, дзе размясціць фота і кароткую апісальную інфармацыю пра кожны помнік, уключаны ў карту-схему. Захаваліся Пастановы Рэспубліканскага савета БДТАПГК аб стварэнні новых экскурсійных маршрутаў па гістарычных частках гарадоў [5 арк.56-62; 7 арк.28-29]. У 1973 г. па выніках абмеркавання перспектывы рамонтна-рэстаўрацыйных работ на патэнцыяльных аб'ектах турыстычнага паказу згодна на паседжанні Прэзідыума Цэнтральнай рады БДТАПГК для тэрміновай рэстаўрацыі і былі вызначаны замкі ў Лідзе, Міры, Навагрудку, Косаве, Ружанах і Крэве; Сафійскі сабор у Полацку, Слуцкая брама ў Нясвіжы, Былы кляштар у Мсціслаўлі [2 арк.6]. Пастанова Пленума Таварыства №17 ад 6.01.1978 г. прадугледжвала стварэнне новых экскурсійных маршрутаў па гістарычных і прыродных помніках г.Мінска і ваколіц, правядзенне рэканструкцыі помнікаў. Секцыям гісторыі і архітэктуры належала ўнесці навукова абгрунтаваны прапановы па аднаўленню старажытнага Мінскага замчышча VI-XIII стагоддзяў [7 арк. 28-29]. У 1980-х гадах Саветам прафсаюзаў БССР былі распрацаваны схемы турыстычных маршрутаў рэспубліканскага і мясцовага значэння. Адпаведна, кіраўніцтва БДТАПГК выступіла з прапановай распрацоўкі перспектывага (да 2000) плана кансервацыі рэстаўрацыі і рамонта помнікаў, што знаходзіліся ў непасрэднай блізкасці ад папулярных аўтамагістраляў, выступаючы з прапановай адначасовага

прывядзення ў належны стан і пад'яздных шляхоў да патэнцыяльных аб'ектаў турыстычнага паказу [12 арк.49].

Крыніцы сведчаць, наколькі сур'ёзна Таварыства ставілася да пытання захавання і рэстаўрацыі помнікаў археалогіі [20]. На першым з'ездзе БДТАПГК У.Д. Будзько падняў пытанні аховы помнікаў археалогіі. Спадчына старажытнасці актыўна выкарыстоўвалася ў якасці кар'ераў па здабычы пяску або жвіру, дадзены звесткі аб паселішчах каменнага стагоддзя і паселішчаў ранняга жалезнага веку, якія былі знішчаны ў выніку узварвання, пракладкі каналаў і торфараспрацовак (Навасёлкі ў Петрыкаўскім, Востраў у Пінскім, Снітава ў Іванаўскім, Зарэчча ў Бярозаўскім раёнах) [13, арк. 14-16].

Дакументы Таварыства сведчаць, што правядзенне будаўнічых работ рэгулярна ставіць пад пагрозу захаванне помнікаў археалогіі, напрыклад, у Пінску і Слоніме [9 арк.39]. Акадэмічная навуковая супольнасць рэгулярна звярталася да кіраўніцтва Мінгарвыканкама з тлумачэннямі аб неабходнасці даваць дазвол на правядзенні ўсіх земляных работ у сталіцы толькі пасля вывучэння ўчастках археалагамі [8 арк.1-21; 1 арк.47-49]. Дзеля паляпшэння сітуацыі па захаванню помнікаў архітэктуры і археалогіі ў 1977 г. былі распрацаваны і прызначаны для ўстаноўкі знакі-дошкі з указаннем помніка [19 арк. 2; 7 арк.24-25]. Аднак, працэс рухаўся даволі марудна. Гэта акалічнасць спрыяла разрабаванню археалагічных помнікаў у рэгіёнах. Так, у справаздачы па Рагачоўскаму раёну Гомельскай вобласці паведамлялася аб сапраўнай “эпідэміі кладашукальніцтва” на археалагічных помніках без удзелу спецыялістаў [19 арк.87]. Праблема ўстаноўкі знакаў каля помнікаў археалогіі захавалася аж да канца 1980-х гадоў: са створаных яшчэ ў 1981 г. 1800 знакаў да канца 1987 г. было устаноўлена толькі 1216 [10 арк.41].

Вывучэнне архіўнага фонда БДТАПГК дазваляе канстатаваць рэпрэзентатыўнасць матэрыялаў. Захаваўшыся ў складзе архіўнага фонду дакументы сведчаць, што у савецкі перыяд, дзякуючы дзейнасці Таварыства, быў закладзены грунтоўны падмурак для захавання і актуалізацыі нашай

гісторыка-культурнай спадчыны: правільна вызначаны асноўныя праблемы і шляхі іх перадолення, створаны “Звод помнікаў гісторыі і культуры Беларусі”, праведзены ці распачаты работы па рэстаўрацыі і добраўпарадкаванню помнікаў, Таварыствам прыкладзены вялікія намаганні па папулярызацыі і музефікацыі айчыннай спадчыны сярод насельніцтва і гасцёў Беларусі.

КРЫНІЦЫ:

1. Беларускі дзяржаўны архіў навукова-тэхнічнай дакументацыі (БДАНТД) Ф.297 “Рэспубліканская Рада дабраахвотнага таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры Беларусі” Воп.1уд Спр. 94
2. БДАНТД Ф.297 Воп.1уд Спр. 58
3. БДАНТД Ф.297 Воп.1уд Спр. 17
4. БДАНТД Ф.297 Воп.1уд Спр. 22
5. БДАНТД Ф.297 Воп.1уд Спр. 59
6. БДАНТД Ф.297 Воп.3уд Спр. 1
7. БДАНТД Ф.297 Воп.1уд Спр. 126
8. БДАНТД Ф.297 Воп.1уд Спр. 26 т.1
9. БДАНТД Ф.297 Воп.1уд Спр. 50
10. БДАНТД Ф.297 Воп.1уд Спр. 249
11. БДАНТД Ф.297 Воп.1уд Спр. 212
12. БДАНТД Ф.297 Воп.1уд Спр. 199
13. БДАНТД Ф.297 Воп.1уд Спр. 1
14. БДАНТД Ф.297 Воп.1уд Спр. 107
15. БДАНТД Ф.297 Воп.2уд Спр. 1
16. БДАНТД Ф.297 Воп.2уд Спр. 30
17. БДАНТД Ф.297 Воп.2уд Спр. 48
18. БДАНТД Ф.297 Воп.1уд Спр. 56
19. БДАНТД Ф.297 Воп.1уд Спр. 123
20. Пірумян К.С. Организация охраны памятников археологии на территории (1965–1985 гг.): постановка проблемы./ К.С.Пірумян // Вестник Полоцкого университета. - Серия А Гуманитарные науки - №9. - 2017. - С.94-99